

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.**

45e jaargang nr. 1

januari - februari 2016

Inhoud

- De Gentse boekdrukkers de Goesin (18de - begin 19de eeuw). Guy Schrans.	2
- Norbert Heylbrouck sr. herontdekt Paul van de Weijer.	16
- Gentse kermissen. Luc Devriese.	27
- Een Stropke van de Brugsche Puurte. Gilbert Boerjan.	39
- Hoe schrijf ik mijn dialect? Eddy Levis.	49
- De kleurrijke <i>famielde</i> Van Damme: de delinquent. Eric Vermeirsch.	51
- Marie Colpaert, Pierre en Hector Demeyer, circusartiesten. Willy Rouquart.	54
- Loonboekje - Loonzakje. Willy Rouquart.	58
- Straffe toeren (1815-1819).	59
- Bouwaanvragen als spiegels van het dagelijks leven in Gent tijdens de vroegmoderne periode (1671-1795). Tim De Doncker	68
- Gentse keldercafés. Luc Devriese.	72
- Vier onderstations elektriciteit. Daniël Van Ryssel.	76
- Juffrouw 'zang - de - les' musicceert en vertelt. Marie-Jeanne De Smet.	80
- Verschenen.	83
- Lezers aan het woord.	85
- Vragen bij 't Vliegerke.	86

DE GENTSE BOEKDRUKKERS DE GOESIN (18de – begin 19de eeuw)

Guy Schrans

‘De Goesin en zijn opvolgers bezaten ongetwijfeld de meest vermaarde drukkerij van de Gentse 18de eeuw. Gedurende meer dan een eeuw bleven zij aan de top van de Gentse drukkerswereld’ (1). Deze vaststelling in de *Bibliographie gantoise* (1861) van Ferdinand Vanderhaeghen, erudiete bibliothecaris van de universiteit Gent, verantwoordt een summiere bespreking van dit drukkersgeslacht (2).

In het hierna volgende worden de drukwerken van de familie de Goesin aangeduid met het volumenummer (in Romeinse cijfers) en het volgnummer in het zevendelige standaardwerk van deze auteur.

I

Pieter-François I (1671-1740)

De eerste boekdrukker de Goesin die zich in Gent vestigde heette Pieter-François (3). Hij was op 19 maart 1671 geboren te Leuven waar zijn vader Hieronymus (Jeroom) boekdrukker was. Omdat zowel Pieter-François als zijn tweede zoon en zijn kleinzoon (ook boekdrukkers) dezelfde voornaam droegen, maakt men gewoonlijk een onderscheid tussen Pieter-François I, Pieter-François II en Pieter-François III.

Het beroep van boekdrukker leerde Pieter-François I eerst aan bij zijn vader. Na stages in Brussel en Parijs, kwam hij rond 1708 in Gent wonen, waar hij

de *conste van boucken te printen* vervolmaakte bij de drukkers Mauritius van der Ween (aan de Korenmarkt) alsmede Maximiliaan Graet en zijn zoon Michiel (in de 'korte Gheldtmunte' later aan de Hooiaard bij de Korenmarkt).

Op 22 januari 1711 verleende keizer Karel VI aan de toen 40-jarige Pieter-François I het octrooi om in Gent het beroep van *vryen geswooren boeckdrucker en bouckvercooper* uit te oefenen. De drukkerij en de boekhandel werden eerst gevestigd aan de Oudburg, later in het huis 'De vier Evangelisten' in de Veldstraat. Reeds in 1716 werd Pieter-François I bestuurslid van de drukkersvereniging, speciaal belast met het toezicht op de naleving van de reglementen over de toegang tot het beroep. Hij bond vooral de strijd aan tegen de leurers en sluikehandelaars die boeken clandestien verkochten.

P.F. de Goesin I overleed te Gent op 22 januari 1740. Zijn drukkerij en boekhandel werden tot 1752 verder uitgebaat door zijn weduwe en hun zoon Pieter-François II.

Pieter-François I huwde tweemaal, eerst met Catherine Erard, na haar overlijden met Joanna Verloock. Uit het eerste huwelijk volgde Michiel-Pieter de Goesin (hierna IIa), uit het tweede Pieter-François II de Goesin (hierna IIb) die beiden boekdrukker werden.

De drukkerij van Pieter-François Goesin I publiceerde (ook na zijn overlijden) ongeveer 370 boeken, brochures, almanakken en andere teksten in het Nederlands, het Frans en het Latijn. Erg opmerkenswaardig was deze productie niet. Zij bestond vooral uit religieuze en devote werken, heiligenlevens en dgl. Dit verrast niet vermits bijvoorbeeld tijdens de periodes 1720-1740 en 1740-1760 43 % resp. 35 % van de te Gent gepubliceerde boeken betrekking had op godsdienstige onderwerpen (4). Een andere specialiteit was het drukken van de tekst (of een samenvatting) van de toneelstukken die werden opgevoerd door de leerlingen van het Gentse augustijnercollege en van de jezuïetencolleges te Gent, Aalst en Kortrijk alsmede door de 'dochteren van de Catechismus' onder geestelijke leiding van de jezuïeten.

Van aanzienlijker belang was de publicatie van enkele Latijnse dichtbundels van de Gentse dichter baron Olivier (de) Reylof (1684-1742) (III, 2642, 2668, 2684). In 1738 werd zelfs een aanvang genomen met de uitgave van een eerste deel van de *Opera poëtica omnia* (het verzamelde dichtwerk) van deze auteur (III, 2704), wiens stadspaleis in de Hoogstraat nu een luxehotel is geworden.

Twee boeken hadden betrekking op contemporaine polemieken. In 1718 be-
streed een *Tractaetjen* van een Gents dominicaan de rechtmatigheid van het in
omloop brengen van orderbriefjes in het kader van een lening aangegaan voor
het drijven van handel (III, 2591). De priester-theoloog Jean Le Courreur had
in zijn *Traité de la pratique des billets et du prest d'argent entre les négoci-
ans* (1682, 1684) immers de stelling verdedigd dat deze praktijk geoorloofd
was volgens het burgerlijk en het kerkelijk recht (5). In 1721 waagde de
Goesin zich aan een boek over een politiek thema (III, 2604), te weten het
voornemen van de Staten van Vlaanderen (de provinciale assemblée) om voor
bepaalde materies het stemrecht te ontzeggen aan de leden die de clerus ver-
tegenwoordigden. Nog in 1743 publiceerde zoon Michiel-Pieter een tekst van
de Gentse raadpensionaris Jacob de Thysebaert die deze beperking van het
clericale stemrecht verdedigde (III, 2942).

De talrijke bewonderaars van de tv-reeks *The Tudors* zullen graag vernemen
dat Pieter-François I in 1717 de tekst publiceerde van een toneelstuk dat was
opgevoerd door rederijkers van Zomergem over *De onsuyver liefde van
Henricus den VIII, koninck vn Enghelandt tot Anna Bolena verstootende syne
wettighe Huysvrouwe Catharina* (III, 2590).

Na het overlijden van Pieter-François I gaven zijn weduwe en hun zoon Pie-
ter-François II een aantal boeken uit die de tijd beter trotseerden. Hierbij hoort
alleszins de eerste uitgave in 1746 van de vermaarde *Ghendtsche Geschie-
denissen* van de Gentse dominicaan Bernardus de Jonghe, *in den welken van
Maendt tot Maendt beschreven wordt: wat dat er aenmerckens-weerdig ge-
schiet is ten tyde van de Geuserye, en de Beeldt-stormerye binnen en omtrent
de Stadt van Gendt* (III, 2768). In 1752 volgde bij dezelfde drukkers een nieu-
we (aanzienlijk gewijzigde) uitgave door Jan-Lieven de Roothaese, pastoor
van Belsele-Waas (III, 2857). Een derde uitgave (de tekst van Roothaese
bewerkt door de ongeschoeide karmeliet François-Martin de Mulié) werd in
1781 gepubliceerd door de drukkerij van Pieter-François I's oudste zoon Mi-
chiel-Pieter de Goesin (III, 3322) (6).

Moeder en zoon publiceerden zoals voorheen tal van toneelstukken en gods-
dienstige werken. Opvallend was in 1744 een theologisch tractaat in dertien
lijvige boekdelen van de geleerde dominicaan Jordan Preingué (*Theologia
speculativa et moralis*; III, 2751).

Voor de stadsgeschiedenis onthoudt men vooral enkele ambtelijke brochures
van 1751 over de *Conditien der Aenbesteding van de Coupure* - een gedetail-

leerd lastenkohier voor de vereiste graaf- en baggerwerken, de bouw van sluisen, de *Mets-Wercken* en de *Timmer-Wercken* (III, 2854, a-f).

Sommige titels vertonen enig anekdotisch belang, bijvoorbeeld een boekje van 23 pag. met een smakelijke beschrijving van alle nagerechten die werden opgediend tijdens het banket van 27 april 1744 voor de inhuldiging van keizerin Maria-Theresia als gravin van Vlaanderen (III, 2749). In 1768 publiceerde de weduwe van Michiel-Pieter de Goesin een gelijkaardig werkje over het dessert op het banket voor de viering van het 50-jarig ambtsjubileum van Joannes-Remigius de Bisscop, secretaris van de schepenbank van Gedeele (III, 3219).

IIa

Michiel-Pieter (1709-1761)

Michiel-Pieter de Goesin werd uit het eerste huwelijk van zijn vader geboren te Gent op 27 december 1709. Dooppeter was de befaamde drukker Michiel-Maximiliaan Graet. De jongere broer Pieter-François II (uit het tweede huwelijk) werd geboren in 1722 (zie IIb). Men kan zich voorstellen dat Pieter-François I zich met het vorderen der jaren zorgen maakte over zijn toekomstige erfopvolging: welke zoon zou de drukkerij overnemen na zijn overlijden? de eerstgeboren Michiel-Pieter ? of Pieter-François II die waarschijnlijk door zijn moeder (de tweede echtgenote) zou worden gesteund?

In 1731 diende zich een elegante oplossing aan met het plotse overlijden van de Gentse boekdrukker Joannes Eton, eigenaar van het huis 'In 't groen Cruys' (*sub veridi Cruce*) rechtover het Gravensteen ('recht over den Raedt', *è Regione Curiae*). Eton's enig kind Catherina-Christina besliste het vaderlijk bedrijf zelf verder te zetten hoewel zij niet in het bezit was van het daartoe vereiste keizerlijk octrooi. Op 17 mei 1731 verplichtten de schepenen van de Keure haar om binnen de drie maand de exploitatie van de drukkerij te staken en de ganse voorraad boeken te verkopen. Wie het initiatief nam weet men niet - maar binnen de gestelde termijn trad Catherina-Christina Eton op 2 juni 1731 met Michel-Pieter de Goesin in het huwelijk. De 21-jarige bruidegom had de vereiste opleiding in de drukkerij van zijn vader ontvangen en kon na een spoedprocedure reeds op 19 juni in het bezit komen van een keizerlijk octrooi. Door dit huwelijk kwamen Eton's drukkerij en handelszaak in handen van Michiel-Pieter de Goesin. Meteen werd vader Pieter-François I verlost van een moeilijke keuze: de weg was nu vrij om zijn eigen drukkerij later aan zijn andere zoon over te dragen. Hoe dan ook, er bestond weinig verstandhouding tussen de twee broers. In 1753 daagde Pieter-François II zijn halfbroer

(en concurrent) zelfs voor de Raad van Vlaanderen op grond van commerciële argumenten die weinig steek hielden. De rechtbank verklaarde de eis ongegrond (7).

Zoals zijn vader werd Michiel-Pieter bestuurslid van de drukkersnering, eveneens belast met het toezicht op de naleving van de reglementen over de toegang tot het beroep. In dit ambt trad hij veel strenger op dan zijn vader en maakte hij het talrijke aspirant-drukkers moeilijk om voor een keizerlijk octrooi in aanmerking te komen.

Michiel-Pieter overleed op 26 februari 1761. Uit zijn huwelijk met Catherina-Christina Eton waren zeven dochters geboren. Dezen werden uitzonderlijk gemachtigd om met hun moeder gezamenlijk de familiale drukkerij en boekhandel verder te zetten onder de voorwaarden dat ze (a) geen nieuw bedrijf oprichtten en (b) allen in hetzelfde huis bleven wonen. Vanaf de jaren 1780 verminderden de productie en verkoop van nieuwe boeken en kwam het bedrijf in financiële moeilijkheden, zodat geleidelijk de hele uitrusting van de drukkerij moest worden verkocht. Tot 1829 kende de boekhandel nog enige activiteit, maar in dat jaar werd de resterende boekenvoorraad openbaar verkocht onder de hamer van neef Charles de Goesin-Disbecq (III, 3352; zie IIIb).

Door de drukkerij van Michiel-Pieter de Goesin werden (ook na zijn overlijden) ongeveer 570 boeken, brochures, almanakken en andere teksten in het Nederlands, het Frans en het Latijn uitgegeven. Behalve (onder het beleid van zijn weduwe en dochters) de derde druk (1781; III, 3322) van de *Ghendtsche Geschiedenissen* van Bernardus de Jonghe (zie I), publiceerde Michiel-Pieter de Goesin vrij banale boeken. Zoals zijn vader gaf hij talrijke godsdienstige werken uit, alsmede toneelstukken opgevoerd door leerlingen van het Gentse augustijnercollege (evenwel niet van enig jezuïetencollege). Ook de Sint-Antonius- en de Sint-Michielsgilde lieten hem een aantal lofdichten en andere documenten drukken.

De vrij excentrieke pastoor van de Gentse Sint-Michielsparochie, Jan-Baptist Vermeersch, had talrijke stokpaardjes waarvan hij de geesteskinderen graag aan de pers van Michiel-Pieter toevertrouwde. Zo bestreed hij systematisch al wat 'werelds vermaak' (*plaisirs mondains*) was, bijvoorbeeld bals, toneel en andere 'gevaarlijke amusements' (III, 2928). Ook hekelde hij herhaaldelijk het zedelijk gedrag en de vaak wulpse kleding van vrouwen – alleen 'des Dames véritablement chrétiennes... qui se préservent de l' Esprit du Monde

malheureux' verdienden enige achting (III, 3032). Als pastoor van een der talrijke kerken in het stadscentrum propageerde Vermeersch bovendien de stelling dat de gelovigen niet verplicht waren de zondagmis in hun eigen parochie bij te wonen. Voor tal van zijn collega's was zulks nochtans een doodzonde (III, 2936). Het inhoudelijk gewichtigste boek van pastoor Vermeersch (*Urbis et Orbis sive ecclesiastica et civilis una potestas ad Ecclesiam Dei dirigendam summoperé necessaria*; III, 2938) verdedigde dusdanig extreme ultramontane standpunten die het burgerlijk gezag van de Staat miskenden dat de Raad van Vlaanderen in juli 1755 niet anders kon dan de verkoop van het boek te verbieden (III, 4050).

Voor de plaatselijke geschiedenis is tevens van belang een boekje over de (legendarische) oorsprong van de Putkapel op het grondgebied van Maaltebrugge/Sint-Denijs-Westrem (III, 3140, 3088). Anderzijds kent de *petite histoire* twee scherpzinnige essays die in 1786-1787 werden geschreven door de toekomstige burgemeester van Gent Jozef van Crombrugge (1770-1842), die toen retoricastudent was in het augustijnencollege (III, 3328-3329) (8).

De uitgave van juni 1749 tot februari 1761 van de *Gazette van Gend* was ongetwijfeld de meest duurzame bijdrage van Michiel-Pieter de Goesin tot de Gentse stadsgeschiedenis (III, 3405). Toen hij tijdens zijn laatste ziekte aan de regering vroeg dat het exclusief octrooi voor de *Gazette* op zijn echtgenote en hun zeven dochters zou overgaan adviseerde de Raad van Vlaanderen dat zulks voor de vorstelijke financiën niet de meest geschikte oplossing was. Zo het octrooi na het eventueel overlijden van de Goesin vacant kwam te worden, zouden zich immers talrijke kandidaten in onderling opbod aanmelden. Stadsdrukker Jan-Thomas Meyer had bijvoorbeeld reeds verklaard dat hij bereid was om 6.000 gulden te betalen. Hier komt de clou van het advies: *Je crois qu'il serait plus profitable pour Sa Majesté d'attendre la mort de [de Goesin] qui est comme une poire pourrie [sic] et ne vivra peut-être plus un demi an* (9). Uiteindelijk betaalde Jan-Thomas Meyer 8.000 gulden en bleef de *Gazette van Gend* van 1761 tot 1794 in de familie Meyer (10).

De drukkerij van Michiel-Pieter de Goesin publiceerde tevens van 1733 tot 1807 een voorloper van de welbekende *Wegwyzer* (bij Ph. Gimblet vanaf 1770; IV, 5074), te weten de *Almanach ofte oprechten Hemel-Meter voor 't jaer [...], Ghemaect ende Ghecalculeert op den Meridiaen van Ghendt, ende alle de omliggende Steden ende Landen* (III, 3397). Deze almanak was in 1705 gecreëerd door de Goesins voorganger Joannes Eton (III, 2024).

Vermoedelijk (11) was Michiel-Pieter rond 1750 ook de drukker - uitgever van het *Maendelykx Maendt-Boexken* ‘berigtende de voornaemste en gedenkweerdigste zaeken die in en buyten het Christenryk voorvallen’.

IIb

Pieter-François II (1722-1787)

Pieter-François I's in 1722 geboren zoon uit zijn tweede huwelijk kreeg dezelfde voornaam als zijn vader en is daarom gekend als Pieter-François II. Hij werd opgeleid in de familiale drukkerij en kwam in 1744 in het bezit van een keizerlijk drukkersoctrooi. In dezelfde periode werd hij door keizerin Maria-Theresia aangesteld als *Drucker van Haere Keyserlyke en Konincklyke Majesteit met Octrooi en Privilegie voor geheel het Graefschap Vlaenderen (Imprimeur de Sa Majesté Impériale, Royale et Apostolique)*. Dit privilege werd later door keizer Jozef II bevestigd. Hij werd tevens de drukker van de provinciale Staten van Vlaanderen alsmede van het bisdom Gent. Zijn eerste boek gaf hij pas in 1752 uit. Zoals zijn vader en broer vervulde Pieter-François II tot 1768 een bestuursfunctie in de drukkersnering. Ook hij moest toezien op de naleving van de reglementen over de toegang tot het beroep.

Uit het huwelijk van Pieter-François II met Anne-Marie de Wilde volgden zeven kinderen. Twee zonen (Pieter-François III en Charles-Pieter) werden eveneens boekdrukker. De derde zoon François overleed op 28-jarige leeftijd tijdens een stage in een boekhandel te Parijs. Een dochter werd kloosterlinge (bij de benedictijnzusters te Geraardsbergen). De overige drie dochters huwden met een man uit de Gentse middenburgerij.

Door de drukkerij van Pieter-François II de Goesin (nog steeds ‘in de vier Evangelisten’ in de Veldstraat) werden (ook na zijn overlijden) ongeveer 880 boeken, brochures, almanakken en andere teksten in het Nederlands, het Frans en het Latijn uitgegeven. Dit hoge aantal titels wordt verklaard door de talloze edicten, ordonnanties en andere officiële teksten die hij als ‘drukker van de keizerin’ (resp. de keizer) en andere openbare instanties diende te publiceren. Voor het overige was zijn productie, op de hierna vermelde uitzonderingen na, vrij banaal.

P.F. II de Goesin blijft vooral bekend als de drukker van de drie belangrijkste boeken van Jean-Jacques Vilain XIII die van 1755 tot 1778 de ‘verlichte’ voorschepen (burgemeester) van Gent was, alsmede president van de Staten van Vlaanderen. In *Reflections (12) sur les finances de la Flandre* (III, 4039;

1755, 296 p.) verstrekte de auteur voor het eerst gedetailleerde cijfergegevens over de financiële toestand van het graafschap en stelde hij een aantal fundamentele hervormingen voor die hij tijdens zijn mandaat geleidelijk ten uitvoer kon brengen (13). In verband met Gent wordt het boek enigszins ontsierd door een verrassende inschatting van de onlangs gegraven Coupure: ‘entreprise formée contre toutes les règles de la prudence la plus ordinaire, sans en avoir comparé les dépenses avec l’utilité qu’on en pouvoit vraisemblablement espérer, sans avoir consulté ni les forces ni les moyens nécessaires pour l’exécuter. Entreprise ... qui à la honte de la nation sera un Monument éternel de son imprudence ... & une source de regrets’ (14). In *Verhael ende Reflexien op de verbreydinge der besmettelyke siekte in het Hoorn-Vee de welke zig veropenbaert heeft in de provintie van Vlaenderen* (III, 4412; 1769) worden diverse maatregelen voorgesteld ter bestrijding van een rampzalige en langdurige epidemie van rundveepest (15). In *Mémoire sur les moyens de corriger les malfauteurs et fainéans à leur propre avantage et de les rendre utiles à l’Etat* (III, 4550; 1775) ontvouwde Vilain XIII zijn vernieuwende inzichten over de hervorming van het gevangeniswezen, o.m. door de verplichte tewerkstelling van de gedetineerden. Dit boek was gebaseerd op een in 1771 verwezenlijkte grondige studie van de auteur die resulteerde in de bouw van een provinciaal Correctiehuis aan de Coupure (III, 4517, 4561; VI, 13257, 13259) (16).

Bijzonder nuttig voor de rechtspraktijk was de publicatie van een vermeerderde herdruk van de *Costumen ende wetten der stad Gendt* (eerste druk in 1676) met annotaties van advocaat Laureyns Vanden Hane (III, 4287, 671 p.; 4602) alsmede van een *Generalen Index ofte substantieel kort-bondig begryp der Materien begrepen in de vyf placcaert-boeken van Vlaenderen, behelsende alle Placcaerten, Edicten, Decreten, Reglementen ... beginnende van den Jaere 1152 tot en met 1763* door de toekomstige Gentse raadpensionaris, advocaat Jacob-Philip de Wulf (III, 4328, 690 p.). In 1787 verschenen bij Pieter-François II *Nauwkeurige copyen van de originele Chartres raekende de Privilegien &c. verleend aen de provintie van Vlaenderen in verscheyde jaeren* (III, 4746). De bedoeling was waarschijnlijk een basisdocumentatie samen te stellen met het oog op een komende grondwettelijke confrontatie met Jozef II.

Genealogen gebruiken nog steeds het standaardwerk van kanunnik E.-A. Helin, *Histoire chronologique des évêques et chapitre exempt de l’église cathédrale de S. Bavon à Gand* (III, 4485). Het boek (twee delen, 1772, 1777) is niet beperkt tot de bisschoppen en hun entourage, het verstrekt tevens gedetailleerde genealogische informatie over talrijke vooraanstaande families uit

Gent en het graafschap.

Een boek van een ander Gents kanunnik, Jacques Clemens, over het huwelijk van katholieken werd door keizerin Maria-Theresia als ‘un ouvrage des plus pernicieux’ verboden en uit de handel genomen omdat het de bevoegdheid van de staats-rechtbanken in zaken van huwelijksrecht negeerde (III, 4405). Deze kanunnik bezat een verzameling van 363 schilderijen die in 1779 openbaar werden verkocht (III, 4611). Hij betrok een fraaie maar ‘bescheiden’ woning aan de Nederpolder (17) en men vraagt zich af waar hij al die schilderijen bewaarde!

Een niet nader omschreven religieuze tekst in het Latijn (III, 4387) werd door Ferdinand Vanderhaeghen als ‘une des plus belles impressions exécutées par P. de Goesin’ beschouwd (18). Te vermelden zijn ook enkele werkjes betreffende de installatie van de benedictijnenmonnik Gudwald Seiger als abt van de Sint-Pietersabdij (III, 4116, 4117; 1760) alsmede het boek van 190 pag. *Proces van de Quesels kosteloos en schaedeloos gewonnen tegen de Wereld, nopende hunnen Staet, Naem, Oorsprong ende Gewaet...* (III, 4297; 1766; ook III, 3203; 1767). Quesels (ook: ‘geestelijke dochters’) waren ongehuwde devote vrouwen die geen lid waren van een religieuze orde (19).

Pro memorie wordt erop gewezen dat Pieter-François II als keizerlijk drukker instond voor de publicatie van alle edicten, ordonnanties, reglementen en overige maatregelen van Jozef II die in de bevolking een toenemende misnoegdheid veroorzaakten en uiteindelijk in 1789 de Brabantse Omwenteling tot gevolg hadden.

Pieter-François II de Goesin overleed te Gent in 1787.

IIIa

Pieter-François III (1753-1831)

Pieter-François III de Goesin, oudste zoon van Pieter-François II, werd geboren op 12 januari 1753. Hoewel hij aanvankelijk niet door het beroep van drukker was aangetrokken, en kunstschilder wilde worden, kent men hem thans vooral als de uitgever van enkele opmerkenswaardige boeken die nog steeds worden gebruikt door wie zich in de Gentse stadsgeschiedenis wil verdiepen. Heel zijn leven bleef hij overigens ook actief in de wereld van de kunst.

Pieter-François III volgde eerst geen professionele opleiding als drukker en ging filosofie studeren aan de universiteit van Leuven terwijl hij ook tekenles volgde aan de Gentse Academie voor teken-, schilder- en bouwkunst. Van

1770 tot zijn overlijden in 1787 was vader Pieter-François II overigens financieel contribuant van deze prestigieuze onderwijsinstelling (20). In mei 1774 won Pieter-François III er de eerste prijs voor de leergang *teekenen naer het Model* (21). In 1792 was hij ‘drukker der Akademie’ en bekleedde hij er een bescheiden leeropdracht van *Konstmeester der surnumeraire Leerlingen* (22).

Na zijn studies verbleef hij een zestal jaren in Italië waar hij hoopte zich verder als kunstschilder te bekwamen door de studie van de traditionele ‘grote meesters’. Weldra bleek dat hij weliswaar enig talent bezat, maar dat hij nooit het niveau zou bereiken waarvan hij had gedroomd. Diep ontgoocheld keerde hij in 1781 terug naar Gent om bij zijn vader een opleiding als drukker te volgen. In november 1784 ontving hij het vereiste keizerlijk octrooi en werd kort daarop in opvolging van zijn vader aangesteld als ‘drukker van de keizer’ voor het graafschap Vlaanderen. Hij vestigde zijn drukkerij in de Hoogpoort en publiceerde zijn eerste boek in 1787 (23).

Intussen behield hij zijn belangstelling voor de kunst. Toen bijvoorbeeld in 1797 het stadsbestuur een eerste museum voor schone kunsten inrichtte in de Sint-Pieterskerk, werd Pieter-François III tot conservator benoemd. In 1802 publiceerde hij, in het Nederlands en het Frans (IV, 6961, 7294) de uitvoerige catalogus *Beschryving van de schilderijen en beelden ten toon gesteld in het Museum van het Departement der Schelde binnen Gend, in de gewezen abdijkerk van S. Pieters*. Hij redigeerde tevens de catalogus voor de twee- resp. driejaarlijkse kunsttentoonstellingen van de Academie voor teken-, schilderen en bouwkunst (IV, 6903, 6935, 6963, 6975, 6984, 6990, 7013, 7041, 7096, 7168, 7213, 7248; 1792, 1796, 1802, 1804, 1806, 1808, 1810, 1812, 1817, 1823, 1826, 1829). In 1819 was hij de auteur van een uitvoerige beschrijving van de Sint-Baafskathedraal (IV, 7130).

Door de drukkerij van Pieter-François III de Goesin werden ongeveer 550 boeken, brochures, almanakken en andere teksten in het Nederlands, het Frans en het Latijn uitgegeven. Een aantal van deze boeken bewaren een blijvende betekenis, o.m.: J.-N. Demeunier, *L’Amérique indépendante ou les différentes constitutions des treize provinces qui se sont érigées en républiques sous le nom d’Etats-Unis de l’Amérique* (IV, 6858; 1790; vier boekdelen – dit boek beïnvloedde de Brabantse Omwenteling); E. van de Vivere, *Historie en inrichting der koninglyke Akademie van teeken-, schilder- en bouwkunden opgericht binnen de stad Gend* (IV, 7293, 6926; 1794); Ch.-J. de Grave, *République des Champs Elysées, ou Monde Ancien* (24) (IV, 6983; 1806, twee boekdelen); Ch.-L. Diericx, *Mémoires sur la ville de Gand* (IV, 7062; 1814;

drie boekdelen); P.-A. Verhaeghe, *Jaerboeken der Oostenryksche Nederlanden van 1780 tot 1814* (IV, 7120). Van belang voor de ontwikkeling van de medische wetenschap was in 1813 de redevoering van J. van Rotterdam (die in 1817 de eerste universiteitsrector werd) over *La prééminence de la médecine dogmatique sur l'empirique* (IV, 7042). In 1789 publiceerde P.F. III de Goesin tevens een nieuwe druk in twee boekdelen (met een inleiding) van de *Annales de Flandre* van P. d'Oudegherst (IV, 6828; eerste druk 1571 bij Chr. Plantin).

In 1796 was hij tevens de drukker van het beroemde 'plan Goethals': *Plan van Gend gemeeten en gegraveerd in 't jaer 1796* (door de landmeter Georges Goethals).

Hoewel Pieter-François III als 'keizerlijk drukker' de bijzonder impopulaire edicten en ordonnanties van Jozef II moest publiceren (bijvoorbeeld het edict van 3 april 1787 over de *hervorming van de Justitie binnen de Nederlanden*; IV, 6795), was hij in januari 1790 ook de drukker van het *Manifest van de provincie van Vlaenderen* (IV, 6861) dat resulteerde in de vervallenverklaring van Jozef II als graaf van Vlaenderen. Tijdens deze bewogen periode publiceerde Pierre-François III ten andere een tweetal periodieken in opdracht van de opstandige Patriotten (25).

Onder de Franse bezetting (1794-1814) drukte hij enkele interessante documenten over een aantal nieuwe instellingen en verenigingen, bijvoorbeeld: de *Ecole de Médecine* (VI, 13544, 13557), de *Ecole Centrale* (IV, 6938), de *Société d'agriculture et de botanique* (IV, 6998, 7287), de *Société medico-chirurgicale* (IV, 7040), de *Hortus Gandavensis of Plantentuin* (IV 7091), de stadsbibliotheek (IV, 6937).

Tijdens de eerste jaren van het bewind van koning Willem I (1814-1830) was P.F. III de Goesin de uitgever van het Gentse dagblad *Le Véridique* ('journal politique, littéraire et commercial') dat liberaalgezind was en de regering steunde (VI, 13.575) (26). We signaleren tevens de inaugurale les aan de universiteit Gent van de toekomstige Nederlandse staatsman J.R. Thorbecke (IV, 7197; 1825) alsmede de redevoering van prof. J.M. Schrant over *het hoogst belangrijke van de beoefening der volkstaal voor den Regtsgeleerden* (VI, 13557; 1822). Sedert de oprichting van de universiteit Gent in 1817 werden bij P.F. III de Goesin (intussen 'drukker van de universiteit' geworden, *typographicus academicus*, IV, 7230) ook talrijke doctorale dissertaties gedrukt. Te noteren is eveneens een eerste leerboek (*Rekenboek... uitgegeven op verzoek van het schoolonderwijzersgezelschap te Gend onder de zinspreuk:*

Vrede en Oefening, 107 pag.) van de Nederlander Pieter Jonglas (IV, 7159; 1822), hoofdonderwijzer te Gent, die nog een pioniersrol vervulde in de uitbouw van het stedelijk lager onderwijs (27).

P.F. III de Goesin hoorde tevens bij de eerste drukkers die een of meer tijdschriften uitgaven: *Annales de littérature médicale étrangère* (IV, 6980, vanaf 1805, door prof. J.F. Kluyskens); *Annales belgiques des sciences, arts et littérature* (IV, 7105, vanaf 1817); *Annales Academiae Gandavensis* (IV, 7125, vanaf 1819); *Messenger des sciences et des arts* (IV, 7171; vanaf 1823 - werd later *Messenger des sciences historiques*).

In april 1789 was Pieter-François III gehuwd met Marie-Louise Verhaeghe, wat verklaart dat zijn boeken de imprint 'P.F. de Goesin-Verhaeghe' vertonen. Uit dit huwelijk werden geen kinderen geboren. Hij overleed op 18 april 1831. Zijn weduwe verkocht de uitrusting van de drukkerij alsmede de ganse boekenvoorraad. Tijdens zijn laatste levensjaren werkte hij aan een lijvig boek met een historische en artistieke beschrijving van alle Gentse monumenten, maar door zijn dood kon dit werk niet worden voltooid.

IIIb

Charles-Pierre (1760-1842)

Charles-Pierre, geboren op 2 juni 1760, was de derde zoon van Pieter-François II de Goesin. Hij studeerde humaniora aan het college van Sint-Omaars en werd daarna als drukker-boekhandelaar opgeleid door zijn vader. Deze overleed reeds in 1787. Omdat de eerstgeborene broer Pieter-François III de familiale drukkerij overnam, stichtte Charles-Pierre een eigen bedrijf dat hij vestigde in de Mageleinstraat (*Majorlyn-straete*). Hij huwde met een juffrouw Disbecq. Dit verklaart waarom de door hem gedrukte boeken de imprint 'Charles de Goesin-Disbecq' vertonen. Ook dit echtpaar bleef kinderloos.

Charles-Pierre was een godvruchtig man en weigerde boeken uit te geven die tegen de godsdienst of de goede zeden ingingen. Hij kreeg overigens vaak opdrachten vanwege het bisdom en publiceerde uiteraard talrijke religieuze en devote werken. Zijn fonds was weinig indrukwekkend: ongeveer 95 titels tussen 1791 (zijn eerste boek) en 1830! Met heel veel goede wil ontdekten wij slechts twee boeken die de aandacht weerhouden. In 1798 publiceerde hij het werk van de geleerde arts P.E. Wauters *Dissertation sur la manière de faire l'Uytzet et sur sa salubrité, comparée avec celle des autres bières et autres boissons* (IV, 7551; 126 p.). De Gentse 'uitzet', gebrouwen sedert 1730, werd

later nog bezongen door Napoleon Destanberg (28). Een interessant werk was in 1808 *Verzaemeling van verscheyde stukken betrekkelijk tot de Canonizatie van de H. Coleta, onder het getal der Heilige gesteld op den 24 Mey 1807, wiens plegtigheyd zal herhaelt worden in de Cathedrale Kerke van den H. Bavo te Gend, te beginnen op den 29 Mey 1808* (IV, 7568). De h. Coleta werd in Gent als een volksheilige vereerd: ze stichtte er het clarissenklooster (arme klaren) waar ze in 1447 overleed (ook: III, 4100, 4388).

Als drukker van het bisdom publiceerde Ch.-P. de Goesin ook enkele werken over de republikeinse eed die de Franse bezetters aan de priesters oplegden (bijvoorbeeld: IV, 7552-7553, 7596; VI, 13655, 13656, 13658, 13659, 13679). In november 1831 staakte hij zijn activiteit en verkocht hij de drukkerij, het boekbindersgereedschap en de gehele boekenvoorraad (IV, 7589). Hij kon een tiental jaren rustig rentenieren en overleed op 29 maart 1842. Omdat ook zijn beide broers kinderloos bleven stierf met hem het prestigieuze Gentse drukkersgeslacht de Goesin uit.

Noten

- 1 Vanderhaeghen F. (1861), *Bibliographie gantoise. Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs de Gand (1483-1850)*, deel III, Gent., p. 155. Vrije vertaling van: 'L'imprimerie la plus célèbre qu'ait eue la ville de Gand au XVIIIe siècle est, sans contredit, celle fondée par De Goesin, agrandie et perfectionnée par ses fils et successeurs. Elle fonctionna et fut pour ainsi dire à la tête de tous les établissements gantois de ce genre durant plus d'un siècle'.
- 2 Wegens de beperkte mobiliteit van de auteur die niet alle gewenste bronnen kon raadplegen, is dit overzicht nagenoeg geheel gebaseerd op het geciteerde werk van F. Vanderhaeghen (7 boekdelen).
- 3 We houden het bij de voornamen vermeld in het keizerlijk octrooi van 22 januari 1711.
- 4 Deneckere, M. (1952), *Histoire de la langue française dans les Flandres (1770-1823)*. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, p. 179.
- 5 Zie verder: R. Taverneaux, *Jansénisme et prêt à intérêt*, Paris, 1977, p. 49-51
- 6 Verschaffel, T. (1989), *Bernardus de Jonghe (1676-1749) en de Opstand. De geschiedenis van de Ghendtsche Geschiedenissen*. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent*, p. 159 e.v.
- 7 Vanderhaeghen, F. (1861), III, p. 220.
- 8 Zie ook: G. Schrans, *G.T.*, 2011, p. 503 (noot 23).
- 9 Vanderhaeghen F. (1861), III, p. 293.
- 10 Voordeckers, E. (1964), *Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse pers. Repertorium, 1667-1914*, p. 209-210.

- 11 E. Voordeckers, *o.c.*, p. 340
- 12 Vanaf de eerste herdruk werd de correcte schrijfwijze 'Réflexions' gebruikt.
- 13 P. Lenders, *Vilain XIII*, 1995, p. 59-72
- 14 F. Vanderhaeghen, *Bibl. gantoise, o.c.*, III, p. 393
- 15 P. Lenders, *o.c.*, p. 97-101
- 16 P. Lenders, *o.c.*, p. 113-121
- 17 B. Baillieul, 'Een bescheiden burgerhuis uit de 18de eeuw aan Nederpolder 6', *G.T.*, 2009, p. 272-283
- 18 F. Vanderhaeghen, *Bibl. gantoise, o.c.*, III, p. 426
- 19 M. De Vroede, 'Kwezels' en 'zusters': *de geestelijke dochters in de Zuidelijke Nederlanden, 17de en 18de eeuw*, Kon. Acad., Brussel, 1994
- 20 E. van de Vivere, *Historie en inrichting der koninglyke Academie van teeken-, schilder- en bouw-kunden opgerecht binnen de stad Gend*, 1794, p. 45
- 21 E. van de Vivere, *o.c.*, p. 55
- 22 E. van de Vivere, *o.c.*, p. 255
- 23 In 1787-1789 had hij zijn drukkerij naar Brussel verhuisd, op *den Borgval*.
- 24 *De volledige titel is merkelyk langer: République des Champs Elysées ou Monde Ancien. Ouvrage dans lequel on démontre principalement: Que les Champs Elysées et l'Enfer des Anciens sont le nom d'une ancienne République d'hommes justes et religieux, située à l'extrémité septentrionale de la Gaule et surtout dans les îles du Bas-Rhin ; que cet Enfer a été le premier sanctuaire de l'initiation aux Mystères, et qu'Ulysse y a été initié; que la déesse Circé est l'emblème de l'Eglise élysienne; que l'Elysée est le berceau des Arts, des Sciences et de la Mythologie; que les Elysiens nommés aussi, sous d'autres rapports, Atlantes, Hyperboréens, Cimmériens, &c, ont civilisé les anciens peuples, y compris les Egyptiens et les Grecs; que les Dieux de la Fable ne sont que les emblèmes des institutions sociales de l'Elysée; que la Voûte céleste est le tableau de ces institutions et de la philosophie des Législateurs Atlantes; que l'Aigle céleste est l'emblème des Fondateurs de la Nation gauloise; que les poètes Homère et Hésiode sont originaires de la Belgique; &c.*
- 25 E. Voordeckers, *o.c.*, p. 85, 110-111
- 26 E. Voordeckers, *o.c.*, p. 478-479
- 27 M. Steels, *Geschiedenis van het stedelyk onderwijs te Gent, 1828-1914*, 1978, p. 15-18
- 28 N. Destanberg, *Al de liberale liedjes en gedichten 1846-1866*, Gent, 1866, p. 119-121 (facsimile herdruk Liberaal Archief, 1989). S

NORBERT HEYLBROUCK SR. HERONTDEKT 'Zinnenprikkelende' snuifdoos (1732-1749) van een meestergraveur

Paul van de Weijer

In een particuliere collectie bevindt zich een interessante en zeldzame zilveren snuifdoos, in de 18de eeuw vervaardigd in Gent (1). De ovale snuifdoos heeft een scharnierend deksel (afb. 1 en 2). Hierop en op de bodem zijn mythologische voorstellingen gegraveerd. Deze graveringen zijn van uitmuntende kwaliteit. Voluit gesigneerd op het deksel treffen we een signatuur aan: 'N. Heylbrouck Fecit G' (2). Fecit (Latijn) betekent maakte en G. staat voor Gandavi: van Gent. De kapitalen 'N.H.F.G.' met dezelfde betekenis vinden we terug op de onderzijde. Op de opstaande kant is onder de dekselrand 'JBVB' gegraveerd. Op de binnenkant van de bodemplaat bevindt zich een zilvermerk: een gaande leeuw naar links.

De voorstellingen, de signaturen en het zilvermerk roepen bij de liefhebber en verzamelaar van zilveren snuifdozen tal van vragen op. Wie was de zilversmid, wie was de graveur, welke mythologische afbeeldingen zijn weergegeven, waarom werd hiervoor gekozen en voor wie zou deze snuifdoos gemaakt kunnen zijn?

Een zoektocht met een onverwachte ontdekking...

Afb. 1 en 2. Snuifdoos, verguld zilver, zilversmid: Joannes van Erven, Gent en graveur: Norbert Heylbrouck sr., Gent, 1732-1749, lengte 10 cm, breedte 7,5 cm, hoogte 1,7 cm, gewicht 160 gr, meesterteken: gaande leeuw naar links (particuliere collectie).

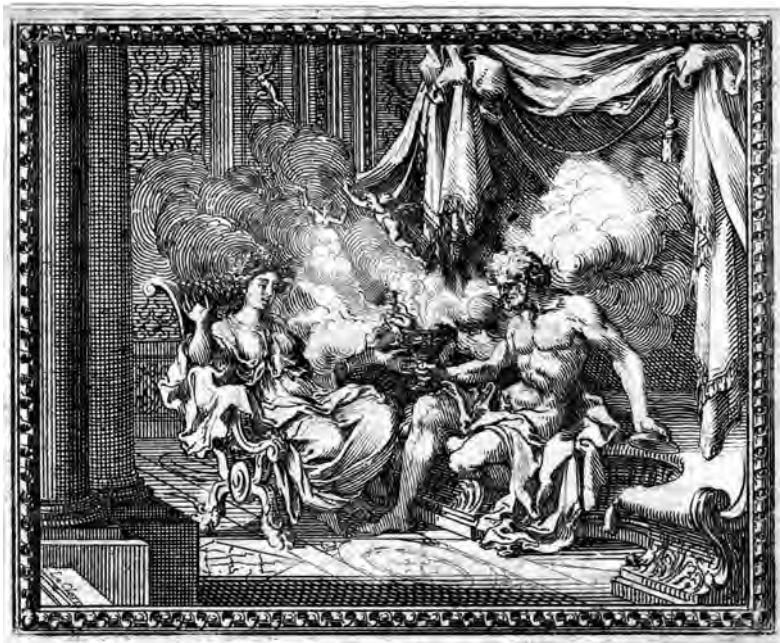
Afb. 2. Snuifdoos, verguld zilver, zilversmid: Joannes van Erven, Gent en graveur: Norbert Heylbrouck sr., Gent. 1732-1749, lengte 10 cm, breedte 7,5 cm, hoogte 1,7 cm, gewicht 160 gr. meesterteken: gaande leeuw naar links (particuliee collectie).

Snuifdozen

In de 17de eeuw werd in Europa het snuiven van tabak een ware mode, eerst aan het hof en de hogere kringen in Frankrijk. Men dacht dat de gedroogde bladeren een geneeskrachtige werking hadden. De tabak werd tot fijn poeder geraspt en bewaard in een lang, ovaal doosje. Tabaksraspen uit deze tijd zijn er in ivoor, aardewerk, hout, koper en ijzer. Pas in de tweede helft van de 17de eeuw deed de zilveren snuifdoos haar intrede, vooral uiteraard bij de welgestelde klasse. Parijs was een van de productiecentra van snuifdozen. De zilveren en gouden snuifdoos, bedoeld om de gearomatiseerde tabak op zak mee te nemen, werd uitbundig versierd met fijn geciseleerde of gegraveerde motieven. Het statussymbool werd een waar verzamelobject. Belangrijke verzamelingen van vooral gouden exemplaren zijn bijeengebracht door Louis François de Bourbon, prins van Conti (1717-1776), Frederik de Grote (1712-1786) en Madame de Pompadour (1721-1764) (3).

Emblemata

Nader onderzoek leidde naar emblemata (meervoud van 'emblema': embleem, zinnebeeld), vanwaar het een kleine stap was tot de internationaal populaire Metamorphosen van Publius Ovidius Naso (43 voor Chr. - 17 na Chr.). Emblemata zijn afbeeldingen met daarbij een korte kernachtige spreuk, gedicht en beschrijving. De teksten bij de zinnebeelden betreffen religie, tijdsgeest, mythologie, liefde en dood. Kenmerkend is dat beeld en woord elkaar aanvullen en verduidelijken. Mythologische zinneprenten uit de klassieke oudheid die nadrukkelijk geïnspireerd zijn door Ovidius' Metamorphosen (ge-daantewisselingen) illustreren menig emblema (4). Vanaf de middeleeuwen

Afb. 3 en 4. Gravures van Sébastien Leclerc, vervaardigd voor *Métamorphoses d'Ovide en rondeaux* (Parijs 1676) van Isaac de Bensérade. Afgebeeld zijn Apollo, die het vee van Admetus hoedt, en het verhaal rond de doos van Pandora.

tot aan de 19de eeuw vindt men deze leerzame voorstellingen terug op, onder andere schilderijen, gravures, tekeningen, zilverwerk en Nederlandse tegels (5).

Dankzij de RKD (Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Den Haag) en het Prentenkabinet van de Universiteit Leiden kwam ik gravures van Sébastien Leclerc (1637-1714) op het spoor, die model hebben gestaan voor de twee afbeeldingen op de snuifdoos (6). In een catalogus van Leclercs' oeuvre uit 1676 vindt men dat hij de gravures verzorgde in de uitgave van *Métamorphoses d'Ovide en rondeaux* door Isaac de Bensérade (7). Bij bestudering zijn de overeenkomsten ontegenzeggelijk. De derde gravure 'Pandore' (afb. 4) en de negende 'Apollon gardant les troupeaux' (afb. 3) boden direct of indirect het voorbeeld van de graveur (8).

De afbeelding op het deksel geeft het verhaal weer van de god Apollo, die de schapen en koeien van Admetus hoedt. Zijn vader Zeus had hem deze straf opgelegd vanwege zijn ongehoorzaamheid. Apollo zou vele jaren de herder van Admetus blijven. De laatste bleek een aimabel 'werkgever' te zijn. Het verhaal gaat dat Apollo hem daarvoor heel dankbaar was. Norbert Heylbrouck sr. heeft de gravure van Leclerc vrij letterlijk overgenomen, maar hij heeft de vrijheid genomen om er een vrouwsfiguur bij te maken.

De tweede afbeelding betreft Pandora, de eerste vrouw door Zeus geschapen. Van andere goden kreeg zij geschenken als schoonheid, slimheid en kracht, maar ook overredingskracht en nieuwsgierigheid. Zeus vond dat Pandora moest trouwen met Epimetheus. Als huwelijksgeschenk kreeg het tweetal een gesloten doos, mooi versierd met edelstenen. Pandora had de sleutel ervan gekregen, maar mocht deze niet gebruiken omdat zij dan ongelukkig zou worden. Aangespoord door Epimetheus en gedreven door nieuwsgierigheid opende zij uiteindelijk de doos. Hieruit ontsnapte terstond al het kwade, dat vervolgens neerdaalde op de aarde. Als laatste kwam de hoop in de vorm van een vogel uit de doos. Een boodschap aan de mensheid als troost.

Norbert Heylbrouck sr. ter dood veroordeeld wegens valsmunterij

De familie Heylbrouck was een Gentse dynastie van graveurs, medailleurs en schilders. Omwille van het gebruik van dezelfde voornaam in twee opeenvolgende generaties wordt Norbert Heylbrouck (de Oude) hier Norbert Heylbrouck sr. genoemd. Hij was als zoon van Michel Heylbrouck (1664-1753) geboren in Gent in 1700. Samen met zijn broer Michel (jr.) werd hij

door hun vader opgeleid tot graveur en medailleur. Op zijn beurt leidde hij zijn zoon Norbert op tot graveur.

Norbert sr. was daadwerkelijk actief als graveur en medaillemaker en leidde een kleurrijk en bewogen leven. In 1726 werd hij opgepakt en beschuldigd van valsemunterij (9). Gaande het proces wordt hij in 1729 nog genoemd als graveur in de naamlijst van leden van het St. Jorisgilde te Gent (10). Twee jaar later werd hij veroordeeld tot de doodstraf. Ophanging was in die tijd de gebruikelijke methode om dit vonnis te voltrekken. Deze straf werd, dankzij interventie van zijn vrouw, die een smeekbrief stuurde naar aartshertogin Maria-Elisabeth van Oostenrijk (1680-1741), omgezet in een gedwongen levenslang verblijf in Gent.

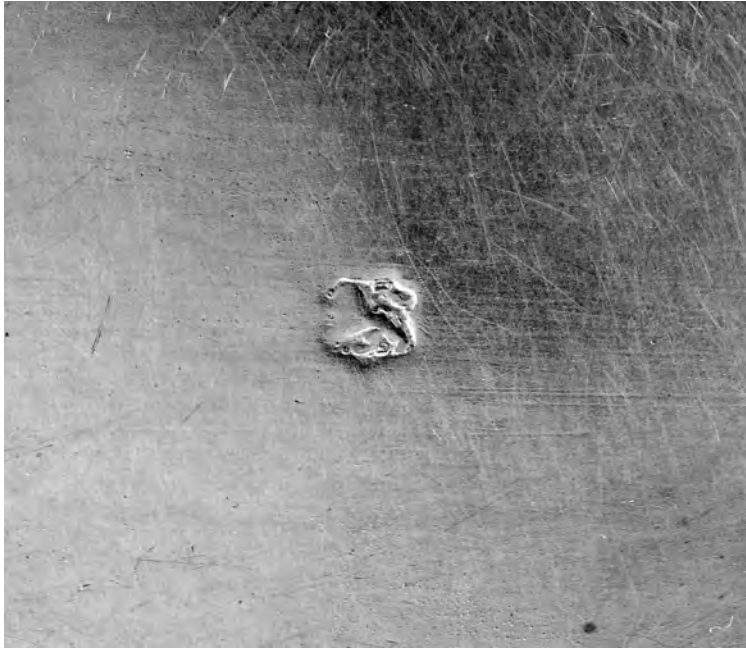
In 1749 werd hij door de autoriteiten echter benoemd tot graveur en muntsnijder bij de Brugse Munt. Daarmee werd zijn levenslange hechtenis niet opgeheven maar verplaatst naar Brugge. Hij betitelde zichzelf als ‘graveur de sa Majesté de la Monnaie à Bruges’. In 1755 ontstonden opnieuw problemen vanwege het gebruik van valse matrijzen. Als straf werd hij in 1759 verbannen naar Brussel, waar hij in 1762 overleed (11).

Zoon Norbert-Francois Heylbrouck (1734-1785) was eveneens actief als graveur. Van hem zijn vooral ex-librissen en enige prenten bewaard gebleven. Ook was hij schilder, vooral bekend vanwege zijn muur- en plafondschilderingen in de koninklijke kapel en in de protestantse kerk op het Koningsplein te Brussel. In Gent verwezenlijkte Norbert Heylbrouck in 1764 de barokke muurschilderingen in de traphal van het Hotel van der Meersche (Nederpolder) met mythologische taferelen, die de onderwereld, aarde en hemel voorstellen. Hij verbleef in Parijs, Brussel, Gent en in Brugge, waar hij in 1775 leraar aan de Academie werd en zou overlijden.

Joannes van Erven, zilversmid

De ovale zilveren snuifdoos bevat naast de signaturen van Heylbroek nog meer identificatietekens. De kapitalen ‘JBVB’ in laat - 18de - eeuwse, begin 19de - eeuwse schrijfstijl onder de dekselrand zijn de initialen van een latere bezitter van deze snuifdoos. Het teken van een gaande leeuw naar links (afb. 5) blijkt het meesterteken van de in Leeuwarden geboren zilversmid Joannes van Erven (ca 1691-1755) te zijn. Op 14 augustus 1732 werd Joannes van Erven toegelaten als meester in de Gentse gilde van de zilversmeden. Het merkteken komt voor op twee insculpatieplaten (platen met merktekens van

de meesters van de gilde), beide gedateerd 14 augustus 1732 (12). In 1749 werd het verplicht een nieuw merk te registreren (13). Van Erven heeft dat niet gedaan, waardoor kan worden geconcludeerd dat deze snuifdoos gedateerd moet worden tussen 1732 en 1749 (14).

Afb. 5. Meesterteken Joannes van Erven

Toewijzing, datering en betekenis van de afbeeldingen op de snuifdoos. Voor een meer precieze toewijzing en datering van deze snuifdoos is niet alleen een gedetailleerde vergelijking van de signatuur nodig, maar spelen ook de determinatie van het merkteken en vooral de kwaliteit van de gravure een rol. Ook het gebruik van specifieke mythologische voorstellingen kunnen een aanwijzing geven welke Norbertus Heylbrouck (vader of zoon) de eigenlijke graveur is. De graveringen, al dan niet op parelmoeren plaatjes, en de edelmetalen doos waarop ze werden aangebracht, hoeven overigens niet uit dezelfde tijd te stammen (15). Dozen zonder enige gravering werden verkocht aan graveurs, die ze dan (later) graveerden. Het is niet aannemelijk dat Norbert jr. de snuifdoos heeft gegraveerd: hij zou dan jonger dan 16 jaar zijn geweest. Er zijn trouwens geen gegraveerde zilveren voorwerpen van hem bekend.

Van Norbert is slechts een achttal graveringen bekend, alle op snuif- en tabaksdozen. Eén ervan bestaat eveneens uit graveringen op zilver. Sotheby's veilde in 2003 deze 'magnificent Belgium silver-gilt snuff box', in 1741-1743 gemaakt door de vooraanstaande, in Oudenaarde werkzame zilversmid Philippe van den Hende (16). Op het deksel is Venus afgebeeld, zittend in een schelp en voortgetrokken door dolfijnen. Op alle andere dozen zijn de graveringen weergegeven op parelmoer. De catalogus *Dozen om te Niezen* toont drie bijzondere parelmoeren dozen, gesigneerd met N. of Norbertus Heylbrouck Fecit (17). Verguld zilveren exemplaren werden vervaardigd door de zilversmid Jean Du Moulin, een ander door B.L Gyselinck.

Afb. 6 signaturen

Op een gouden doos in de Gilbert Collection, te zien in het Victoria & Albert Museum in Londen, wordt het gegraveerde parelmoer gecombineerd met de voorstelling van een veldslag in olieverf onder glas. Daarnaast worden een

doos genoemd in een Weense privé collectie en twee snuifdozen uit Nijvel en Vianden (18). De Dreesmann collectie, in 2002 geveild door het veilinghuis Christie's, bevatte een gouden snuifdoos met parelmoeren voorstelling van de dood van Acteon (deksel) en Venus (bodem), aan de binnenkant voorzien van de signatuur 'N. Heylbrouck F' (19). Deze snuifdoos werd door Jean Saint in Amsterdam gemaakt in 1733. De meeste voorstellingen op al deze snuifdozen zijn afbeeldingen uit de mythologie en dan met name uit Ovidius' *Metamorphosen*.

Afb. 7 signaturen

Om de betekenis van de gegraveerde voorstelling enigszins te kunnen duiden en de mogelijke associaties ervan voor de maker en de mogelijke ontvanger van de snuifdoos te verwoorden moet men vooral het turbulente leven van Norbert Heylbrouck sr. in ogenschouw nemen. Zoals eerder gemeld werd hij ter dood veroordeeld. De straf werd op last van aartshertogin Maria-Elisabeth

omgezet in een levenslange vrijheidsstraf. Hij mocht zijn beroep als graveur blijven uitoefenen, maar zich niet buiten Gent begeven. Deze ingrijpende gebeurtenissen kunnen hem geïnspireerd hebben tot de twee specifieke afbeeldingen op de doos. De afbeeldingen van Apollo en Admetus waarbij ‘straf na ongehoorzaamheid aan de hoogste (Zeus)’ en ‘dankbaarheid’ zijn afgebeeld, zouden een verwijzing kunnen zijn naar zijn eigen leven. Heylbrouck krijgt door de verleende gratie zijn ‘leven’ terug en hij had alle redenen dankbaar te zijn. Hij graveerde op deze snuifdoos niet alleen Apollo naar voorbeeld van Leclerc, maar voegde er een vrouwsfiguur bij. Met deze vrouwsfiguur krijgt de betekenis van het mythologische verhaal van Apollo en Admetus een bijzondere dimensie. Zij zou namelijk Maria-Elisabeth van Oostenrijk kunnen zijn. En Heylbrouck speelt voor haar. Heylbrouck’s opluchting en dankbaarheid zullen waarschijnlijk nooit groter geweest zijn dan in de periode vlak na de gratieverlening.

Ook de betekenis van de afbeelding van Pandora op de onderkant kan men koppelen aan het turbulente leven van Norbert Heylbrouck sr. Hij kon uiteindelijk de verleiding van het valsmunten niet weerstaan ondanks een uitdrukkelijk wettelijk verbod, met de doodstraf als ultieme sanctie. Hij deed het toch en kreeg de zwaarste straf opgelegd... Het enige dat hem nog restte, was hoop. Hij hoopte op gratie en kreeg deze.

Conclusie

De betekenis van de hier gebruikte mythologische voorstellingen lijken meer dan toevallig verband te houden met de twee dramatische hoogtepunten in Heylbrouck’s leven. De echte beweegredenen van Norbert Heylbrouck sr. blijven in nevelen gehuld, maar het zou niet mogen verbazen als hij deze snuifdoos jaren vóór haar dood in 1741 aan aartshertogin Maria-Elisabeth van Oostenrijk heeft opgedragen of zelfs geschonken. Waarom? Uit dankbaarheid.

Dankbetuiging

Mijn dank gaat uit naar medewerkers van het STAM Museum Gent, het Museum Sterckshof (Antwerpen), RKD/Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (Den Haag) en het Prentenkabinet van de Universiteit Leiden. Dank ook aan antiquair John Endlich, Claar de Jong en de Stavelij-leden J.P. Van Rijen en T. Graas voor peer reading, kritische opmerkingen en nuttige adviezen. Fotografie M. De Greef.

Noten

- 1 Provenance vóór 1977: Collectie Claeys/Szprycer, Gent; 1977: particuliere collectie, België; 1986: particuliere collectie, Nederland; 2006: particuliere collectie, Nederland.
- 2 Naam ook geschreven als 'Heylbroeck': Bénézit, *Dictionnaire des Peintres Sculpteurs Dessinateurs et Graveurs*; Thieme-Becker Künstler Lexicon.
- 3 Claessens-Peré, A.M., de Ren, L. (1996). *Dozen om te niezen. Belgische en Franse snuifdozen en tabaksraspen uit de 18e eeuw* (cat. Provinciaal Museum Sterckshof - Zilvercentrum, Antwerpen; Sterckshof Studies, nr. 6), Antwerpen, p. 7. Louis-Francois de Bourbon, prins van Conti liet bij zijn dood achthonderd snuifdozen na. De collectie van Frederik de Grote telde zeventienhonderd dozen. Madame de Pompadour bezat er 53.
- 4 Voor emblemata zie: http://emblems.let.uu.nl/project_project_info.html.
- 5 Zilverwerk: Den Blaauwen, A.L., red. (1979), *Nederlands zilver 1580-1830* (cat. Rijksmuseum Amsterdam), 's-Gravenhage (diverse voorbeelden van Arent van Bolten, C.J. van den Burch, Paulus van Vianen en Adam van Vianen); Janjaap Luijt, 'Ovidius' *Metamorphosen op 17de-eeuws Nederlands zilversmeedwerk*, in: Jaarboek De Stavelij 2003, p. 29-34; tegels: Pluis, J., Stupperich, R. (2011), *Mythologische voorstellingen op Nederlandse tegels*. Metamorfosen van Ovidius, herders, cupido's en zeewezens, Leiden 2011.
- 6 Prentenkabinet Universiteit Leiden (nrs UBLPKL-P-F 163- LEC-JOMBERT 129-9; UBLPKL-P-F 163- LEC-JOMBERT 129-3).
- 7 Jombert, Ch.A. (1774), *Catalogue raisonné de l'oeuvre de Sebastien le Clerc, chevalier Romain, dessinateur & graveur du cabinet du Roi (...)*, Parijs nr. 129.
- 8 de Bensérade, I. (1676), *Métamorphoses d'Ovide en rondeaux (...)*, Parijs, 1e. Edition, avec titre-frontispice de Charles le Brun gravé par Sébastien Le Clerc, 226 gravures par Le Clerc, Chauveau et Le Pautre, met onder andere de gravure 3 ('Pandore') en 9 ('Apollon gardant les troupeaux'). Een latere uitgave uit 1696 geeft op p. 11 Pandore weer als spiegelbeeld van vrijwel exact dezelfde gravure op de snuifdoos, de gravure van Leclerc uit 1676, en op p. 49 de afbeelding van 'Apollon gardant les troupeaux' eveneens als spiegelbeeld van vrijwel dezelfde gravure van Leclerc uit 1676 maar dan zonder de vrouwenfiguur die op de snuifdoos is gegraveerd. Steeds dezelfde gravures van 'Pandore' en 'Apollon gardant les troupeaux' komen terug. Ook in een uitgave van *Métamorphoses d'Ovide en rondeaux (...)* uit 1714 van Guillaume van de Water Utrecht. De stelling dat Sébastien Leclerc of een andere graveur de gravure van 'Apollon....' uit I. de Bensérade, *Métamorphoses d'Ovide en rondeaux (...)*, Parijs 1676 voor een andere uitgave met een vrouwenfiguur zou kunnen hebben gebruikt is onderzocht. Een gravure van Leclerc uit Ovidius Metamorphosen met een vrouwenfiguur bij 'Apollon gardant les troupeaux' zoals afgebeeld op de snuifdoos werd echter niet gevonden, ook niet in opeenvolgende uitgaven van I. de Bensérade *Métamorphoses d'Ovide en rondeaux*. Hiermee is het vrijwel uitgesloten dat Norbert Heylbrouck sr. in de periode 1732 - 1749 een eventueel toen beschikbare gravure van Leclerc met vrouwenfiguur bij 'Apollon gardant les troupeaux' zoals op de snuifdoos zou hebben gebruikt. Veel aannemelijker is dat Norbert Heylbrouck sr. zijn gevoel zal hebben gevolgd en er een vrouwenfiguur nogal prominent zichtbaar op de snuifdoos heeft toegevoegd.
- 9 Gillemann, Ch. (1919), *Le graveur particulier de la Monnaie de Bruges, Norbert Heylbrouck, 1749-1762*. In: *Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie*, jg. 71, p. 49-74. Hierin wordt vermeld: '...Norbert Heylbrouck fut impliqué à l'âge de trente-et-un an dans un proces de faux monnayage qui l'exposant á etre pendu, par application de la peine

- qu'édicteit le placard du 21 Janvier 1726 ...' hetgeen betekent dat Norbert Heylbrouck - 31 jaar oud – in een proces wordt veroordeeld voor valsmunterij waarvan hij in 1726 werd verdacht. Thieme-Becker *Künstler Lexicon*, Deel 17, Leipzig, 1924 meldt over de veroordeling wegens valsmunterij bij Norbert Heylbrouck: '... 1731 wegen Falschmünzerei zum Tode verurteilt.....'. De auteurs F. de Callatay en R. Van Laere van het artikel *De muntschat van Lummen*, Tongeren, 1994 verwijzen in noot 26 naar het betreffende artikel van Ch. Gilleman.
- 10 Moulin-Coppens, J. (1985), *De geschiedenis van het oude Sint-Jorisgilde te Gent (vanaf de vroegste tijden tot 1887)*, Gent, p. 249, 296. Dat Norbert Heylbrouck sr. goudsmid zou zijn geweest mag men betwijfelen. Hij komt niet voor in *Biografisch lexicon van de Gentse edelsmeden uit de 17de en 18de eeuw*, Gent 2012.
 - 11 Abusievelijk wordt elders ook een ander jaar van overlijden genoemd. Mijn bronnen zijn: Bénézit, Thieme-Becker, STAM Stadsmuseum Gent, Sterckshof Zilvercentrum.
 - 12 STAM Stadsmuseum Gent, plaat IV nr. 36, plaat V nr. 18.
 - 13 Vandebussche, C., van Ormelingen, J.J., Van Damme, J. (2012), *Biografisch lexicon van de Gentse edelsmeden uit de 17de en 18de eeuw*, Gent, p. 92. Hierin een uitvoerige biografie van edelsmid Joannes van Erven (ca 1691-1755), inclusief de reproductie van zijn bekende merken, zowel vóór 1749 (gaande leeuw naar links) als na 1749 (E in vierkant). Deze leeuw komt ook voor op een wierookvat in de kerk van Hansbeke, gemerkt met de jaarletter B (1745-1746) en een inscriptie die verwijst naar 1745. Op basis van deze gegevens zou de snuifdoos gedateerd kunnen worden tussen 1732, het jaar waarin Van Erven als meester in Gent werd ingeschreven, en 1749, het jaar waarin hij verplicht werd om een nieuw merk te registreren. Het merkteken van Joannes van Erven - gaande leeuw was geldig van 1732 - 1749. Dit merkteken is niet verlengd of vernieuwd na 1749. Vanwege de ordonnantie in 1749 alle merken te vernieuwen lijkt het onwaarschijnlijk dat Norbert (jr.) een doos met dit merkteken van Joannes van Erven - gaande leeuw- na 1749 alsnog op de 'markt' heeft gebracht. Dat zou hem wellicht een veroordeling tot valsmunterij hebben kunnen opleveren.
 - 14 Zilvermuseum Sterckshof, Antwerpen, Documentatie Edelsmeedkunst, België (Gent, Dossier Van Erven Joannes); Stuyck, R. (1984), *Belgische Zilvermerken/Poinçons d'argenterie Belges*, Antwerpen/Weesp, nrs. 2698 - 2699 (meesterteken Joannes van Erven), M32676 (wierookvat), M32679 (1745).
 - 15 Schoonhovens, A.L. (1987), 'Een parelmoeren plaquette gegraveerd door Norbert Heylbrouck (gestorven 1762)', *Antiek*, 21(april), nr. 9, p. 545.
 - 16 Sotheby's Amsterdam, 3 november 2003, lot nr. 50.
 - 17 *Dozen om te niezen* (zie noot 3), nr. 43, 44, 45 (Gilbert Collection, GILBERT 392-2008).
 - 18 In *Dozen om te niezen* (zie noot 3, p. 17) wordt melding gemaakt van 'Eén doos in een Weense private verzameling (...) gesigneerd: N. Heylbrouck fecit graveur de sa Majesté de la Monnaye à Bruges en refereert dus duidelijk naar vader Heylbrouck in de periode 1749-1755'.
 - 19 Christie's Amsterdam, 16 april 2002, lot nr. 1088; Christie's Geneva, 10 november 1987, lot nr. 310.

GENTSE KERMISSEN

Luc Devriese

In de eerste helft van de negentiende eeuw vierde men geen Gentse Feesten maar een hele reeks wijk- of parochiekermissen. Er bestond een waarachtig kermisseizoen dat in volle zomer (14 juli) begon en zo maar eventjes drieënhalve maanden besloeg, met acht kermissen gespreid over die periode. Blijkbaar slaagden sommige feestneuzen erin van de ene kermis naar de andere te trekken en dat zo lang uit te houden. Die kermissen kennen een heel lange traditie. We bekijken even hoe ze ontstonden, overlopen de kermiskalender van 1821 en eindigen met de beschrijving van Ekkergermerkermis, in de eerste helft van de jaren 1800 de belangrijkste van Gent.

Parochiekermissen: kerkmissen, kerktoewijdingsfeesten

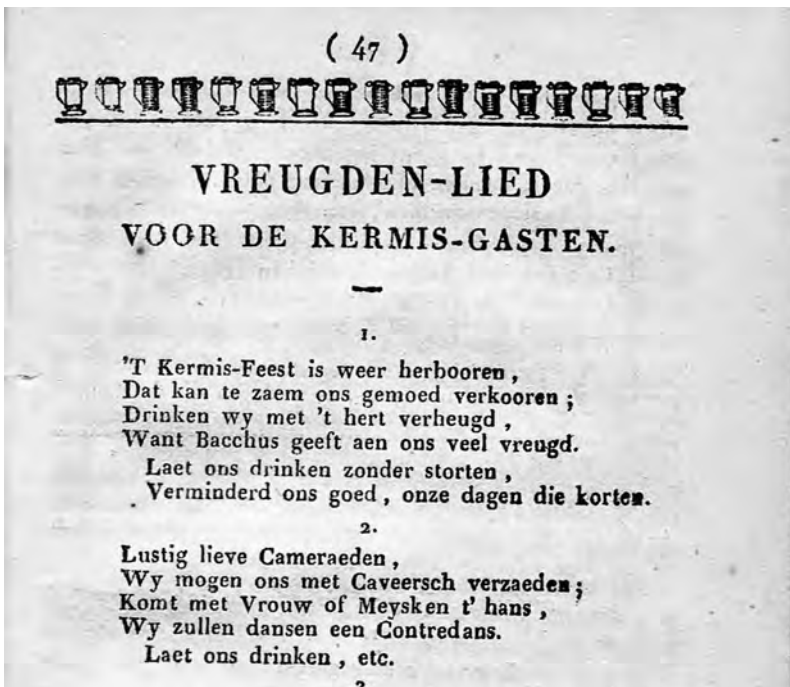
Weinig is er geweten over hoe men vroeger in deze stad de gewone kermissen vierde (1). In de beschikbare literatuur worden uitzonderlijke evenementen zoals 'Blijde Intreden' uitgebreid beschreven. Andere teksten handelen over rederijkerstornooien en processies, die van Sint-Lieven en Sint-Macharius voorop. Onze kennis over wat zich onder het gewone volkje afspeelde is erg beperkt. We weten enkel dat er tal van wijkfeesten floreerden. Dat waren eigenlijk parochiekermissen gevierd op de verjaardag van de toewijding (dedicatio) van de kerk aan een bepaalde heilige. Voor iedere kerk en haar parochie was dat DE grote dag van het jaar. En die kwam niet enkel binnen de kerk aan bod, ook er buiten ging de viering op gepaste (of ongepaste) wijze door. We hielden er ons woord ker(k)mis aan over. In het Waals-Picardisch is dat nog duidelijker. Men heeft het er over 'ducasse', afgeleid van het Latijnse 'dedicatio': toewijding. Ook het woord 'foor' heeft er onrechtstreeks mee te maken. Het is via het Franse 'foire' afgeleid van de Latijnse term 'feriae' voor jaarlijkse rustdagen ter ere van de goden. Denk eveneens aan het Duitse Messe voor handelsbeurs, jaarbeurs.

Kermissen behoren daarmee tot onze oudste tradities. Hun godsdienstige betekenis is al lang verloren gegaan, veel langer zelfs dan die van onze grote jaargebonden feesten zoals Kerstmis en Pasen. Maar geen mens die eraan denkt de daaraan verbonden congédagen en feestelijkheden af te wijzen. Die

gebondenheid aan kerk(toe)wijdingen bracht mee dat die kermissen in de verschillende parochies van de stad op telkens verschillende tijdstippen gevierd werden. Vooral het jonge volkje kon dus van de ene kermis naar de andere zwieren.

Traditioneel waren het er in Gent zeven, acht na de stichting van de Sint-Annaparochie in de Franse Tijd. Hieronder geven we een korte beschrijving met de data van de Gentse parochiekermissen ontleend aan een drukwerkje uit 1822, waaruit ook geput werd om dit GT artikeltje te stofferen. De data zijn die van 'den instel': ingangsdag. Dat was telkens een zondag en de data varieerden bijgevolg van jaar tot jaar lichtjes. De hieronder aangegeven data zijn die van 1821.

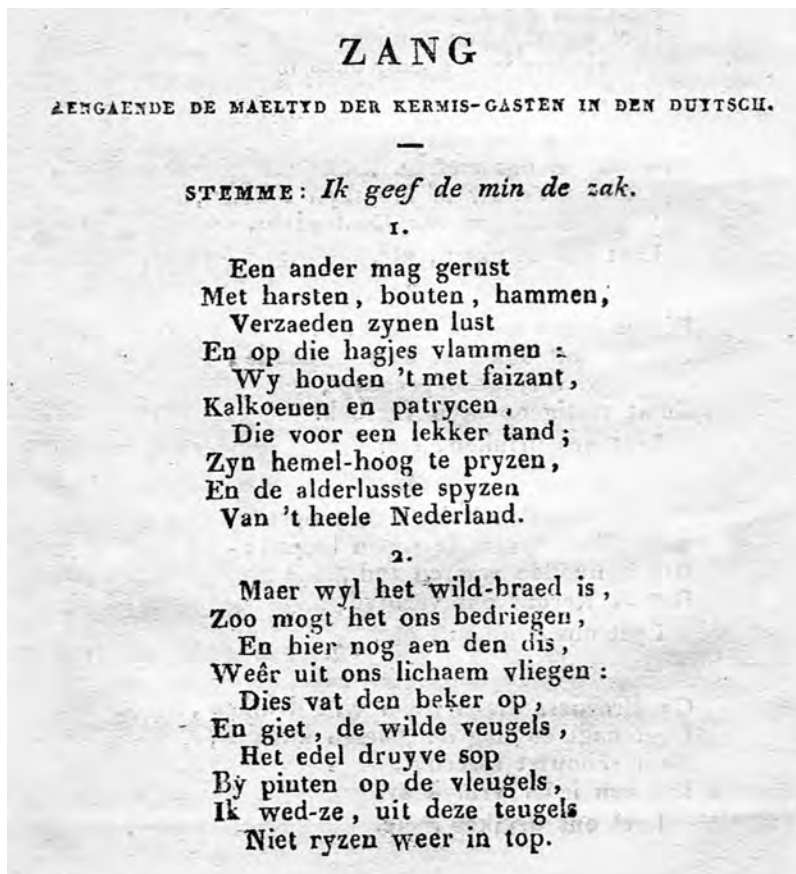
Het zou te ver leiden die data te duiden aan de hand van de geschiedenis van de verschillende kerkstichtingen en kerkwijdingen, maar iets valt wel op. Ze liggen allemaal in het 'goeie seizoen'. Ook de uitlopers naar oktober mogen we daarbij rekenen. Dat was immers de 'Slachtmaand': de tijd waarin het vet-

Afb. 1. Drinklied Uit: *Nieuwen Koddigen Almanach of Aenwyzer der Gendsche Estamineen* (1822). Caveersch: 'caves' (met de klemtoon op de laatste lettergreep, de 's' wordt ook uitgesproken) is een Belgisch bier van het type Geuze, klaarblijkelijk erg populair in Gent in de jaren 1820).

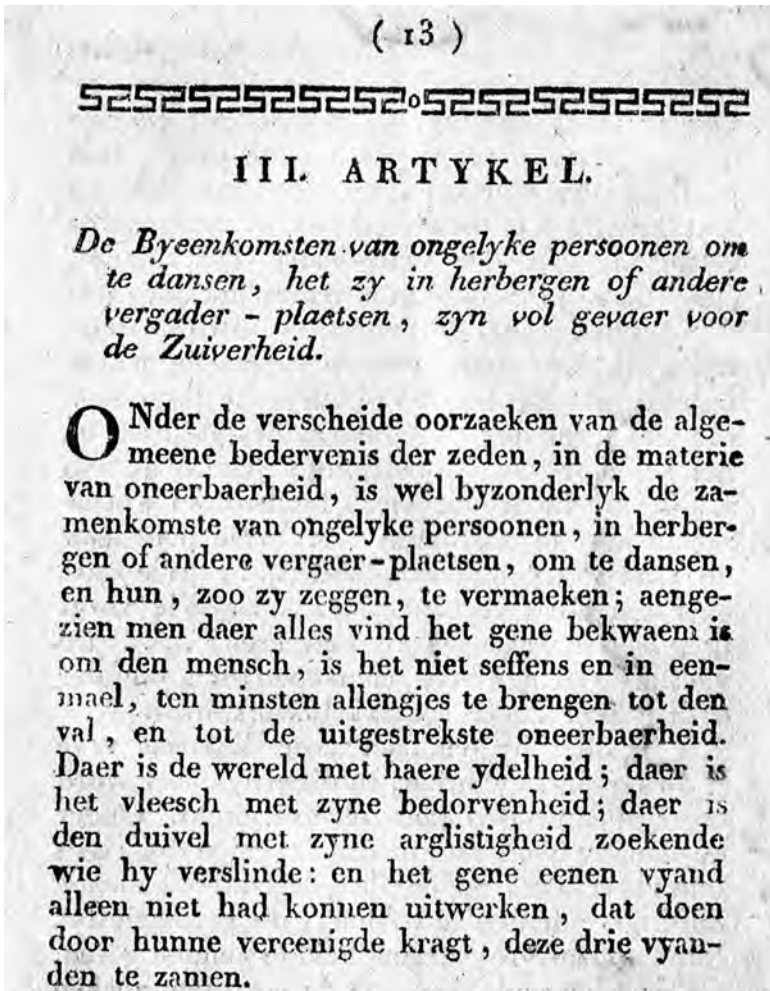
gemeste varken feestelijk voedsel mocht leveren. Het Gentse 'kermisseizoen', om het zo te noemen, startte dus op 14 juli en duurde de hele zomer en nazomer lang. Dat was de enige periode van het jaar waarin voedsel (meestal) overvloedig voorradig was. Niet slecht gezien. Het is alsof een moderne feestenmanager er zich mee bemoeide.

De hierboven aangegeven reden voor deze zonderlinge jaarindeling is speculatief. Maar, hoe het ook zij, de Sint-Baafsparochie opende met haar kermis het feestenseizoen halverwege juli. Dat was inderdaad rond de datum van het meest gevierde wijdingsfeest van de oude Sint-Janskerk, later Sint-Baafskathedraal. Hierbij moet wel een kanttekening gemaakt worden. De datum van de kerkwijding kan samenvallen met het patroonsfeest van de heilige waaraan de kerk toegewijd werd, maar dat is lang niet steeds het geval, ook niet bij de

Afb. 2. Afscheidslied van de 'kermisgasten' ter afsluiting van het Gentse kermisseizoen (bron: zie afb. 1).

Gentse hoofdkerk. Noch Sint-Jan de Doper (feest op 24 juni), noch Sint-Bavo (Bamis: 1 oktober) kwamen er bij te pas. Belangrijke kerken met een heel oude geschiedenis kennen bovendien naast de dedicatio (toewijding) meerdere wijdingen (consecrationes) en wijdingsdata, samenvallend met belangrijke bouw- of restauratiefasen of zelfs toewijdingen aan verschillende patroonheiligen. Traditioneel werd(en) de toewijding(en) van de Sint-Janskerk in de late middeleeuwen gevierd in juli of in augustus (2). Het was de viering in juli die bleef overleven.

Afb. 3. Passage uit *De ydelheid der wereld of de pomperyen des duivels*, bewerkt door G. L. Vanden Baviere, derde druk, 1809, Brugge Weduwe De Moor en Zoon. Voor wie er mocht aan twijfelen: 'ongelyke personen' betekent hier: personen van verschillend geslacht.

De acht parochiekermissen van Gent in 1821

Dankzij een beschrijving uit die tijd krijgen we inzicht in hoe die verschillende kermissen ongeveer verliepen. We geven dit *Kortbondig Verhael der Gends - Kermissen van 1821* hieronder weer. Het is afkomstig uit de *Nieuwen Koddigen Almanach of Aenwyzer der Gendsche Estamineen* (1822), G. De Busscher en Zoon, tweede druk, Kalandeberg, Gent. De twee hierbij gereproduceerde fragmenten van liedjesteksten werden er aan ontleend. De letterlijk aangehaalde namen en uitdrukkingen staan cursief. Enkele woorden worden in de tekst verklaard. Een interpretatie van het feestgebeuren staat te lezen aan het einde van deze bijdrage.

Sint - Baefs (vanaf 14 juli)

Doordat deze kermis de eerste is, wordt de aanvang ervan soms weinig gevierd. In andere parochies weet men dikwijls niet wanneer ze begint. Er waren *Lieren en Mousel-zakken* (draailieren en doedelzakken van straatmuzikanten) die de plechtige bals openden *om den kost te spaeren* (om geen dure orkestjes te moeten inhuren). Uitzondering was het *Smisje*, tegenwoordig de *Smisse* (Kortedagsteeg), dat in een *fraeye Estaminee* veranderde sedert het daar heel *netjes en propertjes* is.

Sinte - Anne (vanaf 28 juli)

Die kermis wordt meestal enkel gefrequenteerd door de dansliefhebbers van de parochie. De schoonste en briljantste bals worden gegeven in de herberg de *Zwarten Ram* (Brusselsepoortstraat), en in twee drankhuizen (waarvan de locatie ons niet bekend, red.): *de Witte Leeuw en 't Vogeltjen*. *Die drie kennen al jaren veel succes. Men ziet er veel spelen, zoals Bollen, Gaeyschieten, Paeling byten en Kuypken steken. Ook zijn alsdan de Apostel – Gasten in vol-len train.*

Heylig - Kerst (vanaf 4 augustus)

Met deze kermis beginnen de *Kermis-gasten* te herleven. Men begint er moed op te krijgen. Baes Deseyn van *'t logement den Boer* (Sleepstraat), heeft er eer aan gehaald. Hij verdient alle lof. De door hem georganiseerde bals waren *briljant en nombreux*. Hij heeft *de kroon gespannen*. De andere herbergiers hebben zich ook onderscheiden en ze zullen het in 1822 nog beter weten aan boord te leggen om de menigten naar hun zaak te halen. Hetgeen ongetwijfeld zal gebeuren.

Sinte - Pieters (vanaf 18 augustus)

Met deze kermis was iedereen op de been. Nooit trok er een stadskermis zoveel volk aan. Van aan de Ketelpoort tot een half uur gaans (zowat twee kilometer) buiten de Petercelle (Kortrijkse) poort kon men over de koppen lopen. Het mooie weer maakte de kermisdagen zeer aangenaam. *Sinte - Aerneyt* (Arnold: Kortrijksepoortstraat), binnen de stadsvesten, en de *Witte Roose* er buiten *spanden de kroon*. In menige andere plekken, gelijk in het *Schip* (Kortrijksepoortstraat) en *den Koning van Spaenjen* (Bagattenstraat) was het volle toeloop. In *den Engelschen Matroos* (Sint-Kwintensberg) moest men *zynen toer* afwachten om binnen te geraken. Het *gepres* was zo groot dat velen zich met *halve buyken* naar buiten wrongen. Toch wilde men er bij zijn. In veel andere herbergen waren de *moedertjes vergaert*, 't was *regt eene familie vereeniging*. Op die kermis hebben de *Kermis - Gasten* in volle zwier het feestgezag laten horen (afb. 1):

Laet ons drinken zonder storten

Vermindert ons goed, onze dagen die korten.

(Denk er even aan dat 'storten', 'sturten' in het Gents, 'morsen' betekent, red.).

Sint – Nicolaes (vanaf 15 september)

Deze kermis was niets bijzonders. Het is een kermis die door de oude *kalan-ten* gevolgd wordt. Er is geen grote toeloop. Veel *Kermis - Gasten* nemen een rustpauze om des te beter met de daarop volgende kermissen van Sint - Michiels en Ekkegem mee te kunnen doen. In de bals van 't *Meuleken*, *den Druyftak*, 't *Oud Pakhuys* (alle drie op de Korenmarkt) en *den Osse* (Gouden Leeuwplein) voelden de dansers en de *danseusen* zich op hun gemak en ze amuseerden zich uitstekend naar hun zeggen.

Sint - Michiels (vanaf 29 september)

Over deze kermis mag wel gesproken worden. In menige herberg waren er danspartijen. Het was een *completen rendez-vous* van al wat jonge *springer* of *bevallig danseusken* was. Onder de vele *schoone bals* was het die van *den Prins* (Ramen) die in al zijn luister de kroon spande. De *Graef van Vlaenderen* (Engelandgat) bekwam die eer ook door de grote toeloop van volk: het stroomde mensen. Men zal nog lang over dat bal spreken. Die van het *Rood Huys* (Drabstraat) was *dans le moyen genre*, redelijk. Het was wel daar dat

Veel hangt af van de uiterlijke omstandigheden : plaats, tijd, het heele milieu.

Of er een zekere *étiquette* heerscht of een losse toon, of er *contrôle* is of niet, of er andere prikkelende voorwaarden aanwezig zijn, als lichtzinnige kleeding, zwoel-zinnelijke atmosfeer, verhitting door drank, enz. Vandaar het allerverderfelijkste van het bezoek der moderne dancings, waar gewoonlijk alle bedenkelijke factoren samenwerken⁽⁶⁾. Vandaar ook dat het gevaar doorgaans grooter is in een mufte herbergkamer, waar vóór en na gedronken wordt, op een dorpskermis, waar het jonge volk onbewaakt van de eene tent naar de andere loopt, dan in een salon, waar gedanst wordt in het bijzijn van vader en moeder⁽⁷⁾.

Groot gevaar levert ook veelal het naar huis gaan van de jongelui in den duisteren nacht. Men is opgewekt door het dansen, men is in lichtzinnige stemming en zoo komt het allicht tot vrijheden, die ontoelaatbaar zijn, ja tot betrekkingen, die dikwijls zoo'n zware gevolgen hebben voor de deugd en de eer onzer dorpsmeisjes. Wie zal ooit den droeven stoet van kwalen beschrijven, gevolgen van het dansen op onze volkskermissen?

Het concilie spreekt ook van het gevaar door de

Afb. 4. Passage uit *Mode en Dans* door Kan. Dr. A. Janssen, professor aan de Universiteit te Leuven. Een uitgave van het Davidsfonds in 1933.

men al wat bevallig was zag dansen *sans gêne, in papillotten en jaquetten*, en ook *sans façon, zonder baleinen in de corsets* en dat al om zo veel te gemakkelijker het aangenaam en zo lang verwachte *paelingsken* te dansen.

In het *Dobbel Slot* en het *Zonneken* (Korte Schipgracht) heeft men meer gedaan dan fameus gelachen. Het was daar meer dan zonder complimenten. Kermis - Gasten van alle slag waren daar te vinden. De dansen volgden elkaar zonder ophouden op, de muzikanten gunde men geen rust. Men vond er ook van alles: zelfs Trese met haar krabben en Krombrug, de taartenman. In het

Dobbel Slot muntte men uit in het formeren van *cadrillen*. Wil Pier of Jan niet springen ...? Het vuur van de dans was zodanig hevig dat men *cadrillen* zag van zestien paar zonder één manspersoon bij. *Zegt nu vriendekens*, of de jonge *Gendsche meysjes* tegenwoordig wachten om hun vermaak te nemen? Met de kermis mag het.

Al de tijd dat het feest duurde zag men in de wijk spelen *gelyk het Wisch en Te(e)rlingspel* en dat zonder ophouden.

Akkergem (vanaf 14 oktober)

Deze kermis is de meest uitgebreide van alle stadskermissen. Men viert binnen de stadsvesten en buiten de Brugse Poort. Dit jaar was de volkstoeloop buitengewoon. *Den Botanieken Hof* (Holstraat) en de *Bonne Aventure* (Rasp-huisstraat) spanden de kroon. Daarnaast waren er de *bals van tweede klasse* zoals die van het *Roose Maryntje* (Twaalfkameren), den *Groenen Boomgaerd* (Iepenstraat) en de *Rooden Hals* (Brandstraat). De locaties waren kostelijk gedecoreerd, men kon zich soms in een *Meyskens – Bal* wanen. Men ontmoette daar al wat lief en bevallig was. De *cadrille* formaties waren *seffens* gevuld. Het derde en laatste bal, dat van het *Postje* (Twaalfkameren), noemde men op de *prochie*, het *zonder complementen bal*. Daar was het *wonder schoon* en de toeloop was er zo groot dat men de straat als *foyer* moest nemen. Men hoorde er uitroepen als “*Ah! c’est superbe en vérité*”.

In het Goed Leven (Coupuresteeg) hield men concoursen van het fameus Klakkerspel met veel luister. Niets werd verzuimd om Akkergem Kermis te vieren met iever en vermaak.

Sint - Jacobs (vanaf 27 oktober)

In weerwil van het vergevorderde seizoen - het is immers de laatste Gentse kermis - heeft men alles *uyt gespannen* om plezier op te wekken. Dit niet-tegenstaande veel beurzen al leeg waren of op het punt stonden het te worden. De kroon spande de *Sterre* (Wijzemanstraatje). De kermis - sociëteit was er talrijk en de dansen hielden niet op. De *Lier van Apollo* (Hoogpoort) en de *Ballon* (locatie niet gekend) hadden niet te klagen.

Wisch en Teerlingspelen waren er zonder ophouden in menige herberg, in het bijzonder in *Sinte - Jacobs* (Wijzemanstraat), *het Stuerken* (Edward Anseeleplein: Steurstraat), *de Rollebaen* (Bij Sint-Jacobs) en de *Sablon* (Urselinenstraat, verwijzend naar de Zandberg). In *Den Duytsch* (Bij Sint-

Jacobs) was het wat het spelen aangaat uitmuntend. Daar hield men ook het *generaelen rendez - vous van alle Kermis - Gasten*, een briljante samenkomst. Het was in die *schoone plaats* dat het *Banquet van afscheyd* moest genoten worden (afb. 2). De *cameraedjes van alle de parochiën* hebben het daar weten te vinden. De maaltijd die men er opdiende was splendid. Niets te kort. Lekkere spijzen in overvloed en die wekten ook lekkere begeerten op, want den Bourgogne en de Champagne heeft men er laten springen.

De voorzitter van de kermis - gasten legde toen de *Grooten toast af*: “*Aen Gends - Kermis - Gasten: mochten wy Cameraedjens, hier al te saemen, de zelve nog vyftig jaeren vieren, gelyk wy die desen jaere met zoo veel iever, een dragt en vermaek gevierd hebben*”.

De toast werd op grootse toejuichingen onthaald en hij werd aangenomen *onder het geluyd van een nombreus muziek*. Men nam slechts afscheid van elkaar bij het kriecken van den dag. Zo sloot men de *Gends - Kermissen* in volle triomf om die het volgende jaar te hernemen met nog meer succes.

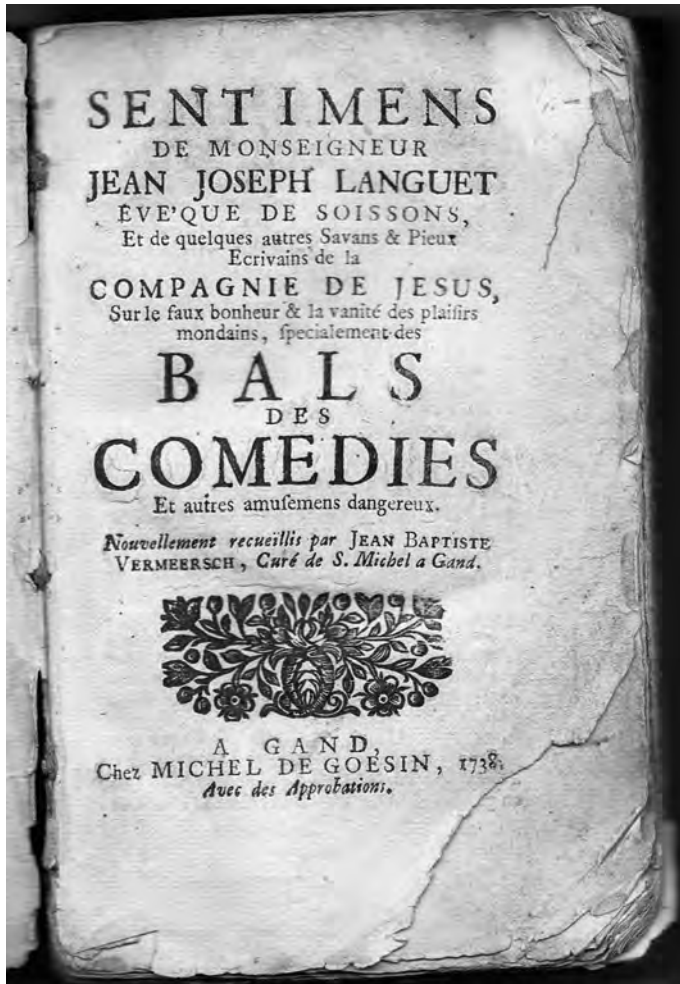
Ekkergem kermis 1822

Een tweede relaas betreft enkel Ekkergem kermis in 1822, in die tijd de meest uitgebreide van alle Gentse kermissen. Het is ontleend aan de *Médailles gantoises modernes 1792 – 1892* (1909, C. Vyt, Gent, p. 101 - 102) waarin Prosper Claeys aan de hand van zijn verzameling medailles, allerhande aspecten van de Gentse samenleving in korte levendige stukjes aan bod laat komen. Voor Ekkergem kermis ging hij te rade bij een aankondiging in de Gazette van Gent (oktober 1822). Hieronder volgt de vertaling en bewerking van de tekst *Kermesse d' Akkergem*. De origineel in het Nederlands weergegeven woorden staan cursief)

‘Onder de Gentse kermissen was die van Ekkergem een van de belangrijkste. Deze parochie was lang zeer landelijk. Ze was zeer uitgestrekt en omvatte ook de Brugsepoortwijk. De bewoners, - veel groentetelers en hofbouwers - staan nu nog bekend als de *koolkappers*. Deze kermis opende op de eerste zondag van oktober en sloot af op de zondag daarna. Zoals ook bij de andere kermissen het geval was, vierde men op de zondag, maandag en dinsdag, maar dat kon soms uitlopen tot de woensdag en zelfs de donderdag. De afsluitende zondag werd gewoonlijk gevolgd door een min of meer feestelijke maandag.

De opsomming van de festiviteiten georganiseerd door de *koolkappers* be-

sloeg een hele kolom in de *Gazette van Gent*. Op verschillende plaatsen werden *luisterrijke bals* ingericht. De Brugsepoort wist zich te onderscheiden door waterfeesten en waterspelen op het Kanaal. In de staminees had men keuze te over aan allerhande spelen: bollen (krulbollen), teerlingspelen, kaarten, biljarten, dansen, enz. Op straat had je *kuipkensteken*, mastklimmen, *eislaan*, enz. Als prijzen van de caféwedstrijden kon je horloges winnen, of ringen, medailles, wandelstokken, tabaksdozen, pijpenétuis, foulards en hespen.

Afb. 5. Titelblad van de Franse versie van *De Handel van Ballen en Comedien ...* door pastoor J.B. Vermeersch. Wie sterke uitspraken door kerkvaders allerhande over dit onderwerp wil raadplegen, moet eens kijken op de onlineversie van de Nederlandstalige uitgave raadplegen via de website van de universiteitsbibliotheek.

In de straatwedstrijden gaf men meestal geldsommen of waardebonnen als prijs.

Sommige wedstrijden waren erg origineel. Zie hier enkele voorbeelden (met bijhorende medailles) geplukt uit de aankondiging in de krant. *Eene zilveer Medaille voor dengenen die het beste raadsel zal geven. Drie zilvere Medailles: eene voor het best zingen, eene voor het schoonste schuifelen, en eene om het kluchtigste liedeken te zingen.*

De oprichting in 1843 van een grote jaarlijkse algemene kermis bracht de parochie- en wijkkermissen de genadeslag toe. Ieder jaar verloren ze aan belang en aantrek. Vandaag (in 1909) bestaan ze nog slechts als herinnering aan vroegere Gentse zeden en gewoonten.'

Een commentaar

De kermissen werden gevierd door mensen van allerlei slag, al konden sommigen zich wel wat meer permitteren dan anderen. In het verslagje in de *Koddigen Almanach* over de afsluiting van het kermisseizoen op Sint-Jacobs zien we zelfs dat er toen een los gezelschap van feestvierders gevormd werd, dat blijkbaar aan alle festiviteiten deelnam. Ze noemden zichzelf de *Kermis - Gasten* en ze ontmoetten mekaar in die reeks van acht kermissen. Het was niet aan iedereen gegeven, mogen we aannemen en dat zeker geen vijftig jaar aan een stuk zoals de vrienden mekaar toewensten (zie afb. 1). Zongen ze niet zelf met ware doodsverachting: *Laat ons drinken zonder storten* (sturten in het Gents). *Vermindert ons goed, (ons bezit) onze dagen die korten* (kurten).

Voor zover we uit deze teksten kunnen afleiden lag het zwaartepunt van de Gentse parochiekermissen in de eerste helft van de jaren 1800 bij de bals die in de drankhuizen (staminees) georganiseerd werden. De vele herbergen wedijverden met elkaar om het mooiste bal in te richten. Blijkbaar ging het er daar soms losjes en vurig aan toe. De meeste bals kenden, volgens onze (onbekende) verslaggever, groot succes en dat in weerwil tot wat de kerkelijke overheid voorstond. Die dreigde met hel en verdoemenis (afb. 3 en 4). J. B. Vermeersch, pastoor van Sint - Michiels, gaf in 1738 een Franse versie en een Nederlandse vertaling uit van een werk met een titel die er niet om loog: *De Handel van de Ballen en Comedien gestelt in de Waeg - schaele van Gerechtigheyd en min hebbende bevonden* (afb. 5). Veel haalde het niet uit, zo te zien. Vandaar dat er bijzonder weinig protest kwam vanuit die hoek toen stadsoverheid een in wezen kerkelijke en parochiale traditie verving door een zuiver

ongodsdienstig gemeentelijk evenement: de Gemeentefeesten (Fêtes communales) of Gentse Feesten.

Naast de bals waren er de traditionele spelen zoals bollen (met de krulbol spelen) en gaaischieten. Op het *Wisch* (whist?) spel na staan ze beschreven in *Spelen mijner jeugd* van Lodewijk Lievevrouw – Coopman (3). Wat de ‘Apostel Gasten’ uitspookten op de Sint-Anna kermis, is ons niet bekend. De ‘Lochte -‘ en de ‘Zware Genteneirs’ en ook de ‘Leeuwkes’, drie dansgezelschappen bekend uit latere feesten, werden in 1822 nog niet genoemd (4).

Noten

- 1 Schrans, G. (2010), *Van wit naar blauw. Gent tussen 1780 en 1842*, Snoeck, Gent – Kortrijk, p. 195-196; Claeyns, P. (1885), Les anciennes kermesses des paroisses - La première Fête communale en 1843. In: *Pages d'Histoire locale Gantoise*, Gent, deel 3, p. 165-180.
- 2 Trio, P. (2000), Volksdevotionele aspecten in de Sint-Jans- en de Sint-Baafskerk (tot omstreeks 1560). In: Bouckaert, B., red., *De Sint-Baafs-kathedraal in Gent van middeleeuwen tot barok*, Ludion, Gent, p. 22.
- 3 Lievevrouw – Coopman, L. (1952), *Spelen mijner jeugd*, Gent, KBOV, pp. 121.
- 4 De Vriese, Lod. (1922), *Onder de Wekkinge* (p. 76-82); overgenomen in *Oost-Vlaamse Zanten*, jg, 6 (1931) nr. 1, p. 31-37.

EEN STROPKE VAN DE BRUGSCHE PUURTE

Gilbert Boerjan
Tekstbewerking Eddy Levis

Deel 7. De patronage

De zondag trokke de gaste noar de patronage. Die lag in de rechtervleugel van de schoole in de Vossestroate. Ter was doar de guute koer van 't schoole, en een gruute en een kleine tonîelzoale. Ter was een bestuur mee ne veurzitter en een comité, moar de gruuten boas was eigenlijk den onderpaster. De patronage was onderverdfeld in drei secties: de kleintses, de grute en de guule grute.

In d' îeste sectie speeldegen de kleintses alle soorte spellekes. Ter wierde verhoalinkskes verteld en puppespel gespeeld. Z' hoan een klein zoalke veur ulder allîene, achter den theoater van de tonîelzoale en ze woaren der wrîe gelukkig.

De nog gruttere speelden uuk nog op de koer moar da was toens voetbal of ze speeldege mee de tennisirakette. Binnen in ulder zoale koste ze veur 10 centieme nen boek koarten of spellekes huure, gelijk schuifspellekes mee een bielde tussche de noagolkes, teerlijngen, tric-trac, of ganzespel. Afijn, ter was azuu een beetse van alles. Ter stonden uuk ênigste bieljoards, 't es te zegge, van de dieë mee goaten in, veur de bielde.

De derde sectie, da was wel iets apoart. Ter wier serjeus gebiljoard en gekoart, en loater uuk nog gepingpong, en die doar zat, mocht ruuke: een pijp, sigaren of sigarett! De dieë van de twiede sectie mochten da nie, en die gijn-gen in den duik, in een hoekske, of in de piessiene goan ruuke.

In de patronage lagt uuk den tonêlbond. Doarin speeldegen de manne van de derde sectie in mee, en soms nog ienigte èwe patronageleden, dien al getrêwd en gesteld woare, moar woarvan da ulder herte nog altijd noar ulder patronage trok. Ter wierde serjeuze en lollige stukke gespeeld. Kaskroakers woare: 't weewke van de Muie, van Leopold Speeckaert, *De filozoof van Hagem*, van Karel Ruysinck, en *Waar de sterre bleef stille staan*, van Felix Timmermans.

Hetgeen da wrie komiek was, was dan al de rolle, dus uuk de dieë van de vrêwe (!), deur manne gespeeld wierde. G' hoat gaste, die tzelfs gespeesjali-zeerd woaren in vrêwerolle, en die me nog joaren op tonêl gezien hèn in bloeze en rok. Ge zoet soms getwijfold hèn wa dan't woare. Ah, ja, jonges en meiskes thuupe... Wat hoade gepeisd in de patronage? Da was toch wel nie katholiek zekers. Geregold wast er uuk cabaret woarda ênigste goeie sloebbers de zoale aan 't giere van 't lachen brochte, mee all' moal zotte proat. Moar ter was uuk iedere moandagoavond cinema mee een êeste vertuunijng zuu rond de vijfde veur de kinders, en rond den halverachte veur de grutte, soms mee 't zelfste program, soms mee een ander. Hoeveel kîeren op een vertuunijng dat da spel soms in panne viel, was nie te telle. Luchten aan!... Luchten uit!... Een stukske cinema... Luchten aan!... Luchten uit!... Een stukske cinema. En zuu geroaktege me toch aan 't einde van de film.

De V.P.

De vakantiepatronage of V.P. es uitgevonde veur gedurende minstes een week of viere de gaste van de stroate t' hêwe woar dan ze toch nie anders en deejje of stroatschenderijen uithoale. Birke vloog van zijn ma uuk noar de V.P. Toens hoa ze toch een poar weke ruste.

Doar was alles goe g' organizeerd? Iederên was herkenboar aan nen truiet diet

hij dreeg mee een V.P.-schildke, en volgest euwen êwerdom, hoad' een lintsje aan euwe schèwer genoaid, woar dan ze, gelijk in de patronage de jongste van d' èwste koste onderschîen. De leiders woare mîestâl seminaristen of toekomstige pasters, iets woar dan z' op de Brugsche Puurte in dienen tijd bijzonder rijk' aan woare.

D'activiteite woare veural: goan speele, waarbij dat er vele moest geluue worde, of spellekes mee nen bal '*balle chasseurs*', of hand- en voetbal, of volksspele veur concours, gelijk mastellebijte, appols uit 't woater hoale mee euwe mond, waarbij dan z' eu kopken onder deuwdegen, en woar dadde kletsnat mee nen halve vurten appol gediend woart. Ofwel appols uit een kuipke woater vissche, woar dan ze mee een eletriek meuleke (nen dynamo) struum op 't woater stake, en wrie rap moest zijn veur gîene snok te krijge. Da woare spellekes op de koer. Oas't slecht were was, wierd er in de zoale van de patronage gespeeld, puppespel of soms wast er cinema.

't Spelleke mee de puppe, da was iets apoart. Der wier zuudoanig mee meegeleefd dadde de stemme van de spelers nie mîer kost huure van 't doanig lawijt van de gaste. Oas't slecht gijng afluupe veur Pierke vloogt er van alles noar de slechterik op de seene: klokhuize van appols en pîrre, bolle papier, endekes kuurde, stukke boterham, allee, al wa da ne gast in zijn zakke kost vinde!

Cinema zag Birke uuk gîrre. 't Was van *Charloo of den Dikken en den Dunne*, en guul de zoale lag dubbol thuupe van 't lache. Moar da was moar oas't slecht were was. Oast goe were was - en da was't dikkols - gijngt de V.P. uit. Ofwel veur nen halven dag moar mîestâl veur ne guulen dag, en da was plezant. In de rugzak of nen èwe katoene zak, hoan z' ulder boterhamme mee, een pulle mee kaffee, en een stuk fruit: nen appol of een pîrre, en ze trokken der op uit.

Op îenigste domeine rond Gent woare ze welkom om de godsgansen dag te speele. Ze trokken der te voete noartoe... Mee 't meziek veurop. Ja, ja! De V.P. hoa een meziek, en wa een meziek: trommols, trompette, bongo's, mandoline, mondmezieke, en op 't loast tzelfs nen accordeon, en z' hoan twie of drei vlegge. Bij 't buitekome gawe de trommols de stap aan, en ne kîer op den Brugsche Stîenwig, gaf 't meziek volle buzze. De deuren en vijsters vlogen ope, en iederîen lag op de kijk noar buite. De gaste van de V.P., fier op stap achter ulder vlegge mee 't meziek. En zuu gijng z' op wig noar Vinderhijte of Zwijnoarde. Niets was ulder te verre.

Moar iets spesjaals was ieder joar de ‘rijspap-reize’. Dienen dag moesten der gîen boterhamme of kaffeepulle meegepakt worde, want ze kregde de kost. Tsmorges, bij ‘t verzoamele, kwamt er êen of twie goeie ziele uit de gebuurte mee een stuk van een comionette, de bidons melk, de zakke rijs, suiker, de bruids, pakke margriene en potte confetuuren oploaie. Ze vertrokke toens mee de leiders die kok gijnge spele, noar den buite. Gelijk geweunte, achter ‘t meziek, vertrokt de V.P. Mïestal was’t verre, moar da gaf nie. De muzekante bloasdegen nog harter of anders, en den banjo, en de mandoline speeldegen de moeite wig, en deeje de gaste zijnge.

Tege de noene kwame z’op den bivak toe. Gruute ketols rijspap stonden al te dampe, ketols mee kaffee, gruute toafols mee boterhamme, gesneejen en gesmîrd, lage noar ulder te lache. Gekreveerd van den honger vielen de gasten aan. Talluure mee rijspap mee suiker, malsche boterhamme mee confetuure, alles verdween op nen ik-en-ne-gij gelijk snêuw veur de zonne. Van spele kwamt er dienen dag nie veel in huis. Ze zaten allemoal zuu dikken of een padde, en moeste vertîre, tot dan ze mee ‘t meziek op kop were noar huis trokke. En da was joare lank de schuunsten dag van ulder vakanse.

‘t Es fuure!

De fuure was altijd in de lente. Die stond op ‘t îrdeke tussche de gruute buume thalvend de Reugemloan, van aan den Brugsche Voart, tot aan den Brugsche Stîenwig. Da was azuu rond Poassche, en ‘t kost soms al goe were zijn. Weken op veurhand wierde de spekkewinkols van de Brugsche Puurte da gewoare da’t fuure gijnge zijn. De kleine gaste gaven oast niets nie mîer uit, spoardegen ulder drinkcens op, en de lekstokken, en de muiletrekkers, hoan diene moment gîenen aantrok ne mîer.

Ienigte doage veur dat de fuure begost kwame de meulekes en de kroamkes toe. Ge keun wel peize dan de gasten doar nie wigschuppelijk ‘n woare. Achter ‘t schoole gijnge ze goan helpe veur den boel op te trekke mee de still’ hope van een boentsje te krijge veur ne kîer veur niets op ‘t meuleke te meuge zitte. In dienen tijd woaren der wrîe schuune meules. Neem neu par exempol de pîrdsesmeule: den diene droaidege mee een stuummachiene. Ter stonde doar wel dertig manjiefiek geschilderd’ hijtene pîrden op, en ope koetsen, allemoal versierd mee spiegelkes, en oas tsoavonds de petrolluchte brandege, was dadd’ iets fantastiek! Ter woaren uuk zwiermeulekes mee bakskes, dien aan keetijnge hangdege, en woordadde mee den diene die veur eu zat, ne kîer goe kost zwiere. Neu en toens est er wel ne kîer ienen uitgevloge, moar afijn...

Ter woaren uuk gruute rijkokers mee scheepkes, aan vaste stange, en de gaste gijngen om 't huugst, en soms bleeft er bijkanst îenen op zijne kop stoan, en begost de vent van 't spel te roepen en te tieren, en trokt hij, tege dan ze beneen woaren een plank' omhuuge om z' een beetse tege t' hêwe. De rijkokers kregen uuk bezoek van sommige vetzakskes, want oas de jonge meiskes rijkokerdegen, vlogen ulder rokken omhuuge, en koste die charlatans ne kîer wa bluute bille zien...

Ter stonde schietkroame waardadd' op stêne pijpe kost schiete en tombola-kroame, moar 't schuunste, en 't smoakelijkste kroam, was da van d' oliebol-

le. Da hijng zuust gelijk de pîrdsesmeule, uuk vol mee spiegelkes, en ter stond een gruute zwarte stove, mee kopere. keetols. ‘t Personiël, zuuwel manne, lijk vrêwe, hoan een snêuwwitte schabben aan, en een gruute koksmutsen op. Veur ne frank hoade ne gruuten dampende puntzak mee hêt’ oliedotsen, wit van ‘t poeiersuiker, zuudadde achteraf wrê goe kost zien, wie dat er oliekoeke g’eeeten hoa, want ulder bakhuis en ulder klîers hijnge vol mee blomsuiker... Moar da kost ulder gîen fluite schille, want ‘t hoa ulder toch zuu goe gesmoakt.

Café “De Jacht”

In alle volkswijke, en zeker op de Brugsche Puurte, woaren der enorm veel cafeetses. Gîen stroate of ter woaren der twieë of mîer. In guul de gebuurte woaren der twieë of dreie, dien iets of wa woare, woar dat de burgerije ulder achter de misse een pinte of nen dreupol gijng goan pakke, en tsachternoens kwam, veur een koartse te legge. Moar de meeste cafeetses trokke toch ‘t mîest de zoaterdagavond en de zondag. Vele van die café’s hoan twie deure: een buitendeure, veur toe te doen, moar die, van oas’t een beetse goe were was, altijd ope stond, en een twîede deure die bestond uit twie halve deurkes, dien open en toe sloegen, en woarlangst dat de ruuk en de geurkes buite trokken, en langst woar in geval van ruuze, den îenen of den andere mee zijn klieken en zijn klakke buitevloog, op de kasseië...

De mîeste volkscafees trokke, van binnen allemoal een beetsen op malkoar. Oas ge binnekwam in café ‘De Jacht’, hoade neefest de deure links, een schut-sol, veur den trok tege t’hêwe veur degene dien aan de vijster zate. ‘t Ammeublement bestond uit bruine geverniste stoelen en toafols. Aan ieder toafol wast er opzije een bakske veur eu pinte of euwen dreupol op te zette, binst dadd’ aan ‘t koarten of tirljng woart. Neefest ieder toafol stond er ne gietijzere verlakte spiekolbak mee wit zand of zoagelijng veur diegenen mee een toebaksieke. Den toog hoa twie gruute barren: îene op d’ uugte van d’ oar-mes, en îene benijn, veur eu voeten op te zette. Den tuug hoa een zinkene blad mee een poar bierpompe en nen overluupbak. Doarneefest een soort *konijne-kot* mee troaldes, woarachter dan de gloaze stonde. Langst den andere kant uuk azuu een muite mee de bokals mee hard eiers, bloendekes en stukke chokla. Achter den tuug een étagère mee de schuune gloaze, flassche mee korten drank, îenigste tsnuiverflassche, en doar bovenop een beeldeke van den heiligen Antonius, patron van de commîsante.

Achter den tuug lagt er ne planchee, woarvan dadde den helft kost opheffe - een valle zeg maor - die noar de kelder leidege. Links van de tuug wast er ne

gank mee een deure veur noar de koer te goan, rechts, îene noar de keuke. Aan de muur hijngen der wa réclames dien al lank ulder plechtige commune gedoan hoan, en hier en doar wast er nen hoak, die diendege veur kapstok. Vroeger woare de mîeste café's verlucht mee gazzebekke, îen of twie bekke bove den tuug, en boven îenigte koarttoafols.

Iedere café hoa zijnen boas en zijn boazinne. In café De Joager was da Prosper d' Huufflakke, die al wrîe jonk al zijn tande verloren was, en sedertdien gîen ander vlîes mîer kost ete dan huufflakke en gekapt, en zijn vrêwe, *Prudence de Vuile Talluure*, dochter van *Nitte de Vuile Talluure*, en Kleindochter van *Sofie de Vuile Talluure*, bijlape woarvan den uursprong in de nacht der

tijde verlore gegoan was. De zoaterdag en de zondag, oast er spandeg, hielp Tsjoepke, en ongetrêwde zuster van Prosper, mee in de café.

Ieder établissement hoa zijnen huup stamgaste en passante. De stamgaste woare de manne van de Koartmoatschappije, de veugolpik en de spoarkasse. Passante woaren dedieë die van de êene café noar den andere dweildeg, en bleve zoage tot dan ze gêne proat ne mîer kreg, of dien ze liete verstoan dan ze beter elders gijnge goan wurtele.

Guul 't joar deure wierd er veur prijskamp gekoart, en om 't joar wast er keuninksfieste. Ter wierd van d' êen Gentsche Fieste noar d' ander gespoard, en om de maand kwame ze thuupe veur de stand van de kasse te kenne. Dat hie-tege toens nen boetenîed. Wie da nie regelmoatig gespoard hoa kreegd een boete, en wie da binst de vergoaderijng, zijn toete nie kost hêwen of afwezig geweest was, moest uuk een koartsen in de pot steken als boete. De prezident of de veurzitter, was gewoonlijk êene die kost lezen en schrijve en die 't goe kost zegge. In café *'De Jacht'* was de prezident nen èwe strijër van vîertien-achtene die, oast hij een pinten op hoa, van nie anders kost klappe dan van 'zijnen oorlog', woar dan ze tot onder ulder oksols gevochten hoan in 't slijk, en oast hij wrîe zat was, verteldeg hij van diene gruute slag, woar dan ze gevochten hoan *'bajonette au canon'*, woardat er al nen Duits op zijn bajonette zat, en dat hij zuudoanig kwoad was dat hij riep: "*Schuijt op, Godverdomme, dat er nog êene bij kan!*"

Zijnen adjoint was "t Konijnevel", ne leurder, die vellen opkocht veur een feuterfabriekske, en guule doage de stad afrotstege mee zijne vélo en zijn stinkende velle, dien in de zomer vol mee vleuje zate. Hij leverdege uuk de konijne veur de jaarlijksche soepee van de spoarkasse. Dienen dag was de café overdag toe, moar guul de stroate rook noar de soepe, de konijne en de gestoofde pruime die Prudence en Tsjoepken aan't grîemoake woare.

Tege te zevens tsoaves, liept de café vol. De toafols en stoele stonden thalvent in de café, papierene guirlandes hijngen in kruis over den plafond, en rondom aan de mure. De spoarders en koarters viele binne mee ulder vrêwe, en besteldege nen dreupol veur 't mannevolk en een kriekske veur de vrêwe. Ze begoste te parlasanten, en de reste van de gebuurte, diet er toens toch nie bij was, wierd over de ruuster geleid, en passeerdege de tonge.

Oas iederîen der was en gezete, gaf de prezident een tîeken aan Prosper dan ze gijnge beginne. Toens zettege Prudence en Tsjoepke de soepe mee ballekes

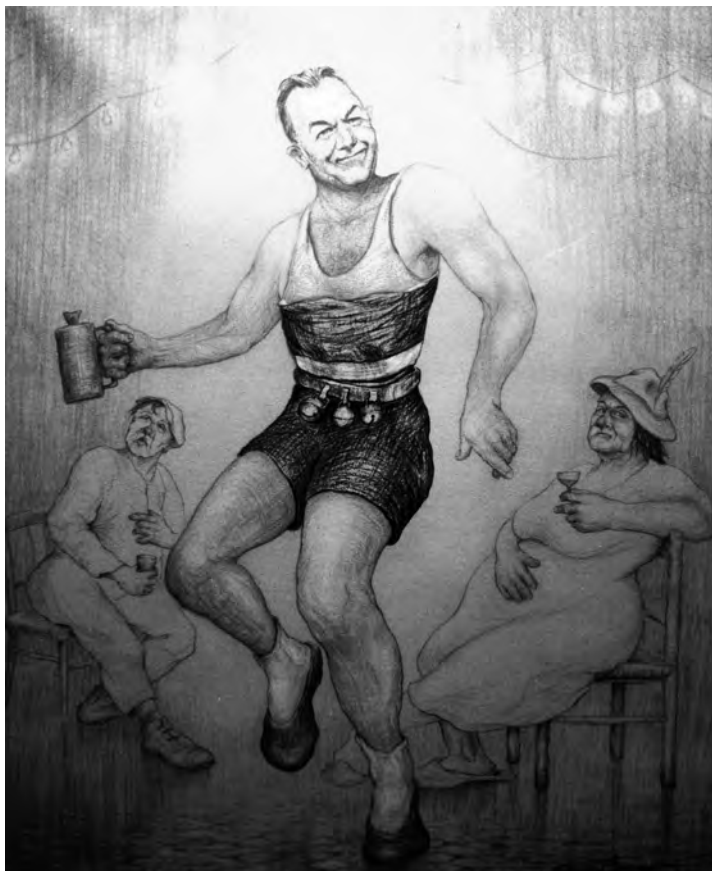
op toafol. Ênigte manne knuuptegen ultiere zakdoek rond ultiere nekke, en sommige vrêwe stakene nen hoek in ultiere décolleté, en ze begoste te slurpe... Achter de soepe kwame der grute potte mee dampende petoaters, schotols mee stukke konijn mee veel sissse, en gloazene potte mee gestoofde pruume.

De broeksrieme van de mannen, en de ceintuurkes van de vrêwe wierden een poar goatses verzet, en oas iederên zijn poche op zijn talluuren hoa, wierd het nen tijd stille, en huurdeg' alliene nog 't gesmek en 't lawijt van de ferchetten op de talluure. Gruute pinte bruin bier spoeldegene alles goe noar binne. Oas overal 't loaste stuksken uit de potten en de kasrolle gevist was, kwame de tonge los. De manne roldegene ultiere een sigarette, en ze lieten den boel een beetse zakke. Hoe mîer pinte dan ze dronke, hoe luijer dat de conversoase wierd.

Ondertussche was de toafol wat afgekroamd, en hoa de prezedent van de spoarkasse zijn papiere veur hem geleid. Hij verzocht om stilte, en begost zijn verslag veure te leze. Verslag da rijkelijk veurzien was van steken onder woater, en woarbij ne guulen huup leden ultiere zaligheid kregene. Doarachter wierd de stand van iederên zijn kasse meegeedêld, en uuk 't aantal bierkoartses woar dan ze recht op hoan. Da loaste hoa surtoe veel succes, en ze begoste sebiet te bestelle.

Achter de spoarkasse kwam de prezedent van de koarters aan 't woord. Guul 't joar hoat hij de punte bijg'hêwen, en neu zoene ze wete wie dat er hem keunink gespeeld hoa. Hij gaf uuk êst verslag van de koartijngene, en riep toens de noame van de keunink af. Tsjoepeke zetteg' hem een kruun op, die gemoakt was van zelvepapier, gaft hem twee totses, en de veurzitter gaf aan de vrêwe van de keunink nen blompot mee, en uuk twee totses. Zuu kost er gîen êne van de twee kloage.... Ter wier geplakt, en gewacht op den toerne general, die de nieuwe keunink zoe geve. Oas iederên zijn consummoase g' had hoa, begost de leute. Farielde, de 'chanteuze', begost aan heur Gentsche lijfliedses, woarvan dan der vele woare veur bij te schrîeme, en ander op 't randeken af, moar 't woare toch al gruute menschen onder malkoar, en ze kosten der tege. Oas heure repertoire af was, wierden de toafols opzije geschoven, en Prosper, die gelijk alle joare Trifon mee zijn orgol gevraagd hoa, riep: "Allee, Trifon, geef buzze!" Ter wier gedanst, gelachen en gezope, en oas de kloarte in de lucht hijng, gijngene z' allemoal goe gelaie noar ultiere kot.

't vervolgt

Zierluiper Aimé Termont, zoals Geo Langie hem zag.
Gekleurde potloodtekening. Verz. Huis van Alijn

HOE SCHRIJF IK MIJN DIALECT?

Enkele raadgevingen en richtlijnen
Eddy Levis*

Om het Gentsch dialect neer te schrijven, zou het alfabet moeten vermeerderd worden, zegt men. Dit geeft ons de gelegenheid eventjes een boompje op te zetten over dialectspelling.

De enige wetenschappelijk verantwoorde manier om vandaag gelijk welke taal of dialect op papier te zetten is gebruik te maken van fonetisch schrift. Daar heeft men het alfabet inderdaad zodanig uitgebreid dat men in staat is elke klanknuance precies weer te geven. Het enige probleem is: buiten een handvol wetenschappers kan geen kat dit schrift lezen, laat staan schrijven. En nochtans wordt er in Gent de laatste jaren opnieuw druk in het dialect geschreven en gepubliceerd. En iedereen begrijpt wat er staat.

Geen enkele autoriteit is eigenlijk gemachtigd om ook maar enige verplichting voor wat betreft woordgebruik of schrijfwijze van het dialect op te leggen. Ook de schrijfwijze van Lodewijk Lievevrouw-Coopman, Romain Deconinck, Pierke Pierlala, Freek Neiryneck, Michel Casteels, mijzelf en vele anderen, is voor het Gents maar wat zij is: hun hoogsteigen persoonlijke manier om Gents te schrijven. Het enige wat men in ieder geval moet respecteren is een consequente schrijfwijze: als men een woord meerdere malen gebruikt moet het uiteraard telkens op dezelfde wijze geschreven worden.

En als het over de spelling gaat, hoeven we maar aan de oeverloze discussies te denken die onze laatste spellingswijziging voorafgingen...

Een leesbare spelling wil in het Nederlands zeggen dat je je houdt aan de Nederlandse spelling. Daar zijn je lezers immers mee vertrouwd. Als je echter alleen rekening houdt met de leesbaarheid, doe je het dialect onrecht aan. Dan gaan er te veel eigenaardigheden verloren. Het is dus zoeken naar de juiste verhouding. De spellingsoorlog verbaast me. Mensen die zich daarmee bezighouden kunnen hun energie beter aan andere zaken besteden. Spelling zou olie op de golven moeten zijn, geen olie op het vuur. Schreef Ter Laan niet reeds in de vijftigerjaren: 'Spelling is een afspraak tussen goede verstanders'.

Taalfanatici hebben dus nog jaren stof om over door te bomen! Prof. dr. Jacques Van Keymeulen van het Seminarie voor Nederlandse Taalstudie en dialectologie van de Gentse Universiteit zegt daar het volgende over: 'Een goede kennis van fonetica en fonologie (klankleer) en daarmee gepaard gaand, een juist inzicht in het onderscheid tussen klank, foneem en letter is

echter onontbeerlijk om over spellingkwesties goed na te kunnen denken en deugdelijke spellingen te kunnen ontwerpen'. Van Keymeulen verwijst hier graag naar *Praktische uitspraakleer van de Nederlandse Taal* door prof. Blanquaert. En hij gaat verder:

'De amateurlexicograaf moet ervan overtuigd zijn dat een leesbare, populaire dialectspelling noodzakelijk benaderend (fonetisch) is, en dat hij geen tijd hoeft te verliezen met een poging om werkelijk alle klanknuances (allofonen) die hij in zijn dialect hoort, in een zelfgemaakte spelling weer te geven. Indien hij die nuances toch tracht neer te schrijven, gaat hij de weg op van een fonetische spelling en is hij verplicht het fonetisch schrift te gebruiken ofwel zelf een fonetisch schrift te vinden.'

Als algemene regel mag gelden: hoe nauwkeuriger (fonetischer) de spelling, hoe moeilijker te lezen. Hoe grover (fonologisch) de spelling, hoe makkelijker te lezen. Elke dialectspelling die leesbaar wil zijn (zonder overdaad van additionele tekenjjes), behoort een evenwicht te zoeken tussen twee principes die we hier overnemen uit *Vademecum voor de amateur-lexicograaf* van Jacques Van Keymeulen:

1. Alle fonemen (klanken) dienen in elk geval weergegeven te worden.
2. De dialectspelling sluit het best zo dicht mogelijk aan bij de gewone Nederlandse letters en spellingsconventies.

En, zoals ik indertijd schreef in 'Kaak, kaak nen Twiedekker - Gentsche woorden en uitdrukkinge':

Bericht aan de pennelekkers, d' azijnpissers en d' hoarklievers

Mensche, loat ulder giene poater schildere deur de dieje dien zuuveel noten op uldere zang hên, om te zegge dat er moar îen goeie manieren es om 't Gents te schrijve, en 't es d' huldere; dien uure zitte te muggeziften of da't neu strate, straate, stroate, straote of stroâte moe zijn. Schrijft eulder goestijng in 't Gents, gaste, 't es d' îenigste toale diede spreek, diede nog meugt schrijve gelijk dadde wilt. 't Zoe d' aboard in 't Vloams uuk veel gemakkelijker zijn!

"Choh!... 't Trekt er op gelijk een vliege op nen olifant", zegt de îene. "t Hee ter nog gîen apparensse van!", zegt den andere. Guul de discussse es eigentlijk een schete in een flassche. Dialect es alienlijk en uitsluitelijk een SPREEKTOALE . Ze dien nie om te schrijve en hee doarbij gîen offiesjele spellinge. Woar hoale die gaste de kuuloo of op wiens autoriteit steune z' hulder, dan alliene en uitsluitelijk op den huldere. Woar zîevere zij eigentlijk over?! Veur mijn poart keune ze mee de moarbols goan spe...

"'t Es zuust", zei Pierlala sasa!

„'t Es zuust", zei Pierlala!'

* Eddy Levis is prezident van de Gentsche Sosseteit en bestuurder / stichtend lid VARIATIES vzw. Koepelorganisatie voor Dialecten en Oraal Erfgoed in Vlaanderen

DE KLEURRIJKE *FAMIELDE* VAN DAMME DE DELINQUENT

Eric Vermeirsch

Tot nog toe heb ik in mijn stukjes over de Van Dammes alleen over die personen geschreven die zowel in het dagelijks werk, de showbusiness, als in de glitterwereld van de romantische liefde successen hadden geboekt. Ik mag het echter niet verbergen: er waren ook enkele minder aantrekkelijke loten aan de stam. De tijd heelt vele wonden en daarom denk ik dat ik nu klaar ben voor wat openheid.

Mijn nonkel Gust de Moale had een zoon en een dochter. Deze laatste had een onbesproken levenswandel. Haar oudere broer Florimond helaas niet. Die logeerde namelijk een tijdje in de Nieuwewandeling.

Vooraleer de harde feiten kenbaar te maken, wil ik eerst schetsen hoe het zover is kunnen komen. Een ongelukkige jeugd of één of ander trauma kan immers al heel vlug stokken in de wielen steken voor een harmonieuze door-groei naar volwassenheid en een monotone inzet in het arbeidsproces. Graag wil ik aanstippen dat, op oudere leeftijd, voor mij is gebleken dat degenen die in hun jeugd een 'foutloos parcours' hebben kunnen afleggen, omringd door liefdevolle ouders, begripvolle leerkrachten enz., eerder tot de minderheid behoren. Wij dragen allemaal ons kruis.

'Onze Flormon' zal zo een zestien oud geweest zijn toen in de straten van Gent de laatste schermutselingen plaatsgrepen tussen Duitse, Poolse en Canadese 'toeristen'. Er werd flink wat over en weer geschoten door deze jongeren. Op de Gasmeterlaan kreeg Raymond Slosse, vader van een tweeling, een dodelijke kogel in de rug toen hij in alle naïviteit ging aanbellen aan zijn woning. 'Collateral damage' noemt men dat nu. Sommigen noemen het moord. De Duitsers zaten aan de overkant, de Nieuwevaart. Waarschijnlijk zaten zij verschanst in de textielfabrieken om de aftocht van hun kameraden langs het kanaal, richting Holland, te dekken. De Tolhuisbrug en de Wondelgembrug waren misschien nog niet opgeblazen. Daar niet zover vandaan, langs de kanten van de Rijkhovelaan, moet het blijkbaar al wat rustiger geworden zijn. Geen Teutonen meer in zicht en etenstijd! Tante Georgine gaf aan

haar - ondanks de vijf oorlogsjaren flink uit de kluiten gewassen - zoon Florimond een grote witte kom en zei "Goa ne kier bai Colletse om wa confiture en zeg da'k ze wel zol betoale oas d'alliëes (les alliés, de geallieerden) zijn angekome."

Flormon weg met zijn pot. Dan sloeg het noodlot toe (Dante Alighieri, deel 1 van Divina Comedia, INFERNO, een must op uw lijst van boeken die je NIET moet lezen). In een zijstraat zag hij een blijkbaar dode Duitser liggen, met van die mooie laarzen aan, 'voor de regen'. Die mannen lagen normaal nooit op de rug. Zij waren altijd bezig. Dat is trouwens de reden waarom zij zover zijn geraakt. Een goed paar laarzen in plaats van 'velosletsen', dat kon hij toch niet laten liggen. Ze waren wel een paar maten te groot, maar hij had het gevoel dat hij met reuzenschreden het resterende stuk weg naar Colletse aflegde. Weldra was hij op terugweg met een boordevolle pot confituur. Dat zal dan wel van braambessen geweest zijn rond deze tijd van het jaar. Maar plots stonden twee zwaarbewappende mannen van de Wehrmacht voor hem. Achterblijvers. Hij moest uitleggen, in schoon Vlaams, waar hij die laarzen vandaan had gehaald. Hij kwam er nog goed van af. Heinrich en Kurt besloten, na een kort gesprek (dat eigenlijk meer op geblaf leek) hem te straffen door de pot met confituur omgekeerd op zijn hoofd te zetten. Ik vestig er uw aandacht op, dat het eigenlijk een grote kom was. Dus zonder deksel! Daarna verdwenen zij onmiddellijk want niet ver daarvandaan had inmiddels een Canadees of een Pool, vol enthousiasme, besloten zijn dag met een batig saldo te beëindigen door nog twee dode zuurkoolvreterers aan zijn lijstje toe te voegen. De kogels vlogen weldra in het rond. Wat een spannende tijd vol avontuur! Niet te verwonderen dat er zoveel vrijwilligers waren (heb ik toch ergens gelezen), want het was toch voor God en Vaderland! Dat was wat anders dan die maffe computerspelletjes van tegenwoordig.

Hoe de zestienjarige Florimond nadien deze mengeling van doodsangst en vernedering heeft verwerkt, zullen wij nooit weten. Ik vrees dat het hem niet veel goeds heeft gedaan. Enkele jaren later besloot de dan al gehuwde Florimond een kleine inbraak te plegen om zijn, waarschijnlijk ontoereikend, kaskrediet wat aan te vullen (althoewel er ook in die tijd 'talrijke stemmen opgingen' die zeiden dat de lonen te hoog waren). Niet lang daarna werd ik regelmatig geconfronteerd met het verhaal van 'het bijltje'. Florimond had namelijk tijdens zijn nachtelijke excursie een handig bijltje meegenomen om het houten kastje open te breken waarin zich het fortuin bevond dat hem van de ondergang moest redden. Talrijke keren heb ik de jammerklachten van zijn ouders over dat bijltje, tegenover de rest van de gelukkig voor hen begripvolle Van Dammeclan, moeten aanhoren. Dat werd natuurlijk door de advocaat

van de eisende partij aangekaart als zijnde een moordwapen. En dat zou de reden zijn waarom Florimond de volle maat kreeg toebedeeld. Zonder het bijltje, dixit zijn ma tante Georgine, zou de rechter gezegd hebben “Moar Flormon, woarom edde da gedoan? Goa ziere noar euw uis jonge en zie da’k eu ier nuut meer were zie!”. Maar nu, door het bijltje (dat verdomde kleine bijltje, wie had dat ergens in het huis in de Roggestraat laten rondslingeren. Misschien wel nonkel Frans, misschien had hij het wel meegebracht uit Duitsland en lag het al een tijdje bij zijn afgedankte politiehelm en –laarzen) vloog hij direct de Nieuwewandeling binnen. Zijn ouders bleven verder beklemtonen dat het een zeer klein bijltje was. Het werd in feite bij ieder relaas wat kleiner. Nu zou men dat waarschijnlijk ‘een pocketmodel’ noemen.

Ik weet niet hoelang hij daar heeft gelogeed, ook niet wat hij er heeft uitgericht. Feit is, dat men daar zeer tevreden moet zijn geweest over zijn gedrag. “Flormon, wa goade gei doen oas ge were boite komt?” Enfin, hij had voor de eerste keer in zijn leven een omgeving gevonden waarin hij zich geaccepteerd voelde, zoals men zegt. Dus besloot hij maar de hem aangeboden job van cipier te aanvaarden. Hij beschikte nu over het geschikte profiel, ervaring én de connecties. Hij had zich tijdens de voorbije periode altijd zeer solidair opgesteld met zijn medegevangenen door spontaan achter alle acties te staan (tegen te kleine cellen, tegen de slechte voeding, tegen het gebrek aan bezoeken, enz.). Als cipier schakelde hij moeiteloos over naar onvoorwaardelijke solidariteit met zijn nieuwe collega’s (tegen de gebrekkige lonen, tegen het teveel aan bezoeken, tegen de hoge werkdruk, enz.). Het leek alsof hij zijn lesje eindelijk geleerd had, dat hij volop meedraaide in het ‘normale’ circus, pardon circuit, en dat hij een periode van voorspoed voor de boeg had. Doch achteraf bleek dit niet waar te zijn. Ik hoorde nooit anders dan negatieve berichten. ’t Ging altijd verder bergaf. Tenslotte werd er zelfs niet meer over gepraat binnen de familie. En daarom ken ik ook het einde niet. Arme Florimond. Oorlog en armoe zal voor hem geen goede voedingsbodem geweest zijn voor een positieve verdere doorgroei. Hij is er niet in geslaagd er iets van te maken.

Ik wilde het niet te bitter houden. Soms moet je de hardheid van het echte leven kruiden met wat humor. Ik wil echter wel onderstrepen dat het niet mijn bedoeling is de spot te drijven met degenen die een straf uitzitten, noch met degenen die de job van bewaker uitoefenen, integendeel.

MARIE COLPAERT, PIERRE EN HECTOR DEMEYER, CIRCUS ARTIESTEN

THE 3 BRUX, DE MORACS, THE CRAZY MOTOR EN DE BRUXONS

Willy Rouquart

Mede in verband met het artikel over de Overpoortbuurt en de Voetweg, met beschrijvingen en afbeeldingen van familieleden die daar woonden, hier nog een vervolg. Een van hen huwde met iemand uit de destijds heel bekende Gentse circusfamilie Demeyer. Ze vormde samen met haar man en zoon een

circustrio dat heel wat succes kende. Voldoende reden om een apart stukje te wijden aan deze artiesten.

Afb. 1. Rosa (links en Clementine (rechts).

Het echtpaar Hector Colpaert-Emma Sybout woonde al vóór 1920 op de Voetweg nr. 2. Hier een foto (afb. 1) genomen op straat vóór hun huis. We zien links hun dochter Rosa (geb. 1919) en hun dochter Clementine (geb. 1916) De foto dateert dus van omstreeks 1925. De woning werd intussen afgebroken en volledig vernieuwd.

We zien de oudste dochter van mijn grootouders, Marie Colpaert. Zij huwde met Pierre Demeyer, een telg uit de Gentse circusfamilie Demeyer. Samen met hun zoon Hector vormden zij gedurende

Afb. 2. de Bruxons.

jaren de muzikale clowns 'The 3 Brux' (zie verder). De hiernavolgende levensbeschrijving van Hector Demeyer (1925-2011, foto 3 en 4) werd ontleend aan het overlijdensbericht in 2011 opgesteld door André De Poorter en verder bewerkt.

Hector werd geboren in Gent op 18 juni 1925 terwijl vader Pierre op tournee was met het ouderlijke circus Demeyer. Tijdens zijn eerste levensjaren werd Hector opgevoed door zijn grootmoeder, want zijn ouders waren in de jaren 1926-27 in Duitsland actief bij de circussen Sarrasani en Birkeneder. Als kind liep hij gedeeltelijk lagere school in Gentbrugge. Later trok hij mee met zijn ouders, die na het stopzetten van Circus Demeyer werk vonden bij verschillende circussen, zoals Van Bever in Nederland.

Van vader Pierre, een talentvol acrobaat, muzikant en clown, kreeg hij een intensieve acrobatenopleiding, met soms zeer harde hand. Zijn debuut deed hij

Afb. 3. Hector Demeyer.

op veertienjarige leeftijd als komiek in een zaal aan de Zwijnaardsesteenweg in Gent. Begin 1940 werd hij dan ingeschakeld in het komisch acrobatennummer 'Merry Peter and Co' van zijn ouders bij circus Van Bever. Bij het uitbreken van de oorlog stopte de circustournee en werden zaaloptredens aangevat. Zo kon men hen aan het werk zien in de Gentse Vooruit, in de Minardschouwburg en in bioscopen. In 1942 was het gezin Demeyer weer in Nederland bij Van Bever en in 1943 kon men hen aantreffen in theater Liège Palace, de ABC in Brussel, en ook in Frankrijk en in Nederland.

Het circusseizoen 1944 maakten ze rond met circus Libot en ze presenteerden een tweede act als muzikale clowns: 'The 3 Brux'. Na de oorlog

waren ze aan de slag bij de circussen Van Bever, Semay en Demuyneck of voor kortere periodes in de diverse AB's (Ancienne Belgique's) van Gent, Antwerpen en Brussel en in het Hamburgse Flora Theater. Omstreeks 1948-49 waren ze zelfs te bewonderen op de BBC-TV in heel vroege uitzendingen van dit nieuwe medium. Met circus Strassburger stonden ze op de affiche van het Koninklijk Circus Brussel en Carré Amsterdam.

In 1950 huwde Hector met Jeanne Simoens, die niet uit het circusmilieu kwam. Twee jaar later ging het duo zelfstandig op reis. Hector had intussen een komisch motonummer, een variante op 'De komische taxi' in elkaar gestoken. Hij verving de auto door een moto met zijspan. In tegenstelling tot de gekke auto's waarin soms een persoon verborgen zit om alles vlot te doen verlopen, werkte de motor volledig mechanisch. Hij stopte, demarreeerde en reed alleen, voor- en achteruit, zonder hulp. Dit nummer is tot op heden uniek gebleven. Met Sawartors als partner ging het echtpaar in 1953 aan de slag bij Circus Miehe in Denemarken. Het jaar daarop toerden ze door Frankrijk met Nino Fabri.

Na een in Parijs opgelopen letsel hielden ze er enkele jaren mee op en werd Hector uitbater van café Fort Chabrol in Ledeberg. Vanaf 1957 werd een verbintenis aangegaan bij Circus Bobbejaan Schoepen en begin 1959 stond hij met zijn 'Original Comedy Motorcycle' weer in de Amsterdamse Carré. Zijn ouders waren er toen weer bij. Daarop volgden drie seizoenen bij het grote Duitse Circus Althoff. Nadat zijn vader ermee stopte, deed Hector er nog een vierde seizoen bij, gevolgd door een Duitse tournee met Willy Hagenbeck. In het najaar van 1963 en in het voorjaar van 1964 maakte hij de Europese rondreis mee met het grootste circus ter wereld: Ringling Bros Barnum and Bailey. Als 'The Moracs' presenteerden Hector, zijn echtgenote en een medewerker, de Crazy Motor, en als de clowns Bruxons een muzikale act. Het spektakel was ook te bewonderen in de Gentse Jaarbeurshal. Daarna volgden de circussen Althoff, Hagenbeck, Price (Madrid) en Löwe (Denemarken) en na nog twee seizoenen bij Althoff zetten de Bruxons er in 1969 een punt achter.

LOONBOEKJE - LOONZAKJE

Willy Rouquart

We horen en lezen er dikwijls van: onderhandelingen over lonen, over wat er uiteindelijk in het loonzakje van die of die categorie zal terecht komen.

Vanwaar ‘loonzakje’?

In het artikel in G.T. van maart-april 2015 over de Overpoortbuurt is er onder andere sprake van de textielfabriek aan de Scheldeoever De Porre-Cruyplants, later een onderdeel van UCO. Clementine Colpaert werkte in 1936-37 in die fabriek. Hierbij de foto van haar loonboekje (18,3 x 13,5 cm). Ze werd wekelijks betaald (6 dagenweek) en verdiende bv. in de 3de week van 1936 (van 13 t/m 18 januari) 114,25 BEF. Achteraan is van de kaft een zakje gemaakt waarin het geld werd gestopt. Vandaar nog in ons taalgebruik: het ‘loonzakje’.

Merk op dat de hoofdzetel van de UCO in de jaren 1920 in de Savaanstraat gevestigd was (nu lagere afdeling van het Sint-Barbaracollege).

STRAFFE TOEREN (1815 – 1819)

Gesprokkeld en vertaald uit de *Mémorial de la Ville de Gand 1790 -1830* van Prosper Claeys, Gent, 1902. Met hier en daar een klein kommentaartje ter verduidelijking.

1815

Officieel bal tot zes uur in de morgen

De Fransen onder Napoleon moesten zich in 1814 na hun nederlaag tegen Rusland voor de eerste keer terugtrekken. Om de verjaardag van die aftocht te vieren trakteert generaal von Alten, bevelhebber van een regiment Hannoverse soldaten, de Gentse en Oost-Vlaamse autoriteiten met een diner. ‘s Avonds groot bal dat tot zes uur in de morgen duurde (toen al ...).

Modder ruimen: stratenreiniging

Voortaan zullen de straten in de winter en op regenachtige zomerdagen op kosten van de gemeente gereinigd worden. Dit houdt in dat vooral modder zal verwijderd worden. De gemeentereiniging werd in het 19de-eeuwse Gentse Frans steeds aan gedeut als ‘Service des Boues’. Het hoofdkwartier van die dienst destijds aan de Sint-Lievenslaan heette ‘Ferme des Boues’. In de verslagen leest men dat sommige straten bij nat weer bijna onbegaanbaar waren door ophoping van modder. Een ware schande voor de stad!

Gand, un autre Paris

Ongeveer op het moment dat Napoleon definitief verslagen werd in Waterloo, verscheen in een Fransgezind royalistisch blad *Le Nain* (de dwerg) volgende tekst, die we (vanzelfsprekend) niet mogen vertalen. ‘Depuis que S.M. très chrétienne (Lowie Diezwiet) fait sa résidence à Gand, cette belle ville est devenue un autre Paris. Nos jeunes militaires y ont apporté les usages, les goûts, les moeurs mêmes de la capitale. Et tout cela fait un progrès si rapide que je ne serais pas étonné que, proportion gardée, il ne se fit aujourd’hui, à Gand, pour le moins, autant d’aimables follies qu’à Paris.’

Prijzen voor het mooist geweven linnen

In 1815 werden door de gemeente voor het eerst prijzen uitgereikt aan wevers

die het mooiste geweven linnen op de Gentse markt brachten. Ze kregen horloges en tabaksdozen in de vorm van schietspoelen. Bleven er daarvan nog bewaard? De vijftien winnaars mochten samen met de schepenen en de leden van de gemeenteraad aanzitten aan een banket in het stadhuis. Dat gebruik bleef bestaan tot in de eerste jaren van de Belgische onafhankelijkheid.

De stenen mannen op het belfort

In 1816 werden herstellingswerken uitgevoerd aan de westzijde van het belfort. Daarbij werd een van de stoere stenen stadswachters gedemonteerd. Wat er met de stenen brokstukken gebeurde, weet niemand, zo schrijft Claeys en hij voegt er aan toe dat de originele stenen man van de noordzijde in 1870 in het Sint - Baafs Steenmuseum terechtkwam.

De barge: links of rechts van de Brugsevaart?

Aan welke oever van de vaart moet de barge naar Brugge aanmeren of vertrekken? Daarover ontstond in het eerste kwart van de jaren 1800 heel wat beroering. Petities werden opgesteld, enz. Tot in 1799 kwamen de passagiers op de rechteroever (nu Bargiekaai) aan land. Daarna veranderde dat een paar keer tot het stadsbestuur in 1916 de beslissing neemt die iedereen moest tevreden stellen: aanmeren links (aan de Zuidkaai), vertrekken rechts.

1816

Engelse stoffen op de brandstapel

In juli 1816 wordt er heftig geprotesteerd tegen de invoer van Engels textiel. Op de Korenmarkt gooien werklui een stapel Engelse stoffen ('shalls' en zakdoeken) op een stapel. In tegenwoordigheid van een grote menigte wordt die in brand gestoken.

Herrie in de opera

Drie jonge kerels die enkele dagen eerder betrokken waren in 'actes de violence' (gevechten?) tijdens een voorstelling, worden uit hun bed gelicht en opgesloten. Ze worden beschuldigd van rebellie tegen gezagsdragers. Na een nachtje in de Mammelokker en vier in de gevangenis, worden ze vrij gelaten. Vrienden halen de helden op in een koets met zes paarden bespannen. Enkele weken later verschijnen ze voor de strafrechtbank, waar ze vrijuit mogen gaan. Ze waren genoeg gestraft, oordeelt de rechtbank.

Synagoge

De joden (les Israélites) nemen een ruimte in gebruik als synagoge in de hof

van Sint – Joris (dans la cour de Saint – Georges) aan de Hoogpoort onder de benaming Gentse Israëlitische gemeenschap. De Nederlandse staat had godsdienstvrijheid ingesteld.

Demping Houtlei

Stadsarchitect Pisson levert een rapport over de demping van de Houtlei. Het enige voordeel daarvan zou zijn dat de ruimte kan ingenomen worden door een beboomde promenade, zo stelt Pisson. Het voorstel tot dempen werd verworpen en men ging over tot uitbaggeren. In die tijd was er nog geen sprake van dat het kanaal zou ingenomen worden door bebouwing, zoals later gebeurde, noteert Claeys. (De huidige Oude Houtlei is de vroegere kaaistraat).

Grote graanmarkt

Op vrijdag 20 november wordt een buitengewone graanmarkt gehouden. Graankarren worden opgesteld en gelost niet enkel op de Korenmarkt, maar ook in de Cataloniëstraat, de Veldstraat, op de Groentemarkt tot in de Langemunt. Hier zien we dat graan uit de landelijke streken rond Gent vooral per kar aangevoerd werd. De graanschepen vervoerden vooral graan uit verder afgelegen gebieden, met name Noord-Frankrijk (als import toegelaten was).

Eerste bierpomp

In de kelderstaminee (estaminet – cave) ‘In de Tent’ op de Korenmarkt naast de Donkersteeg, wordt een revolutionaire uitvinding geïnstalleerd. In de *Gazette van Gent* leest men: ‘Zegen zy aen den uitvinder van deze pomp, roepen de dorstigen, want zy worden gelaefd à la minute’.

Jellen en Mietje

Op 1 januari verschijnt de *Dobbelen Schaeppers Almanach* bij drukker G. de Busscher en Zoon met het op en top Gentse verhaal van Jellen en Mietje door Broeckaert. Dat kent zoveel succes dat het meerdere keren herdrukt wordt.

Multitalent

In het Grand Théâtre (de latere opera) treedt een Italiaanse zanger op die vier stemmen kan zingen, van bas tot tenor. Bovendien kan hij met zijn stem perfect een gitaar imiteren. Hij brengt in een grote aria van Cimarosa alle vier de stemmen ten gehore.

Verdienstelijke medicus

De Gentse medicus Versturme, verbonden aan het Engelse leger in de graad

van brigade generaal, ontvangt in Parijs een kostbare met diamanten versierde tabaksdoos met daarin het Légion d'Honneur ereteken. Dit omwille van zijn belangeloze inzet voor de organisatie van de verpleging in de vele Parijse hospitalen tijdens de bezetting van die stad door de Engelsen.

Veertien harpen

Tijdens een concert in de zaal Sodaliteit aan de Korte Meer ten voordele van de armenzorg brengen veertien dames een stuk voor harp ten gehore gebaseerd op een motief van Lesueur. Volgens het *Journal de Gand* brengt de romantische harmonie van deze muziek de toehoorders in vervoering. Een moment van stille bewondering en nagenieten gaat een explosie van onbeschrijfelijk enthousiasme vooraf.

Stakende katoendrukkers in de gevangenis

In meerdere katoendrukkerijen wordt gestaakt voor loonsverhoging. Hoewel er geen sprake was van enig geweld worden meerdere stakers veroordeeld tot straffen van drie maand tot twee jaar gevangenis. Staken was immers verboden en strafbaar.

Verplichte aangiften bij de 'burgerlijke stand'

De gemeenteraad besluit een inspanning te doen om de sinds de Franse Tijd verplichte aangifte van geboorten, huwelijken en overlijdens bij de 'état civil' van de gemeente beter gekend te maken. Uit onwetendheid gebeurt dat nog dikwijls niet en dit kan zware gevolgen hebben.

Waterloo feestelijk herdacht

de eerste verjaardag van de overwinning van de geallieerden in Waterloo wordt gevierd met revues, volksspelen, banketten, gratis spektakels, militaire manoeuvres op het Sint-Pietersplein en avondverlichting aan de huizen. Burgers doen dit laatste uit eigen beweging, benadrukt de Gazette van Gent, in tegenstelling tot wat onder de Fransen het geval was.

1817

Hongeropstootjes

In januari laat de crisis zich voelen. Het graan (rogge) is extreem duur. Hamsteraars ('opkopers') worden in de straten achtervolgd en mishandeld. Een menigte van vooral vrouwen krijgt enkele graankarren van de opkopers te pakken en plundert ze.

Zes panelen van het Lam Gods verkocht

De gemeenteraad protesteert tegen de verkoop door de kanunniken van Sint-Baafs van zes panelen van het ook toen heel beroemde schilderij. Ze werden voor zesduizend franks (van die tijd) van de hand gedaan. De Brusselse handelaar die de onderdelen verwierf verkocht ze voor 110.000 franks aan een Engelse marchand, die ze waarschijnlijk eveneens met een flinke winst doorverkocht aan de koning van Pruisen. Zoals bekend keerden de zes naar Gent terug na de eerste wereldoorlog in het kader van de herstelbetalingen opgelegd aan Duitsland.

Protestantse tempel

Inhuldiging van de protestantse tempel in de vroegere kloosterkerk van de capucijnen aan de Brabantdam. Voordien gingen de diensten door in een zaal van het stadhuis. Dominee Goedkoop neemt als thema van zijn preek: religieuze verdraagzaamheid is door het evangelie voorgeschreven.

Geen privé bals meer in het stadhuis

De gemeenteraad besluit dat er geen bals meer mogen georganiseerd worden in het stadhuis, tenzij bij officiële feestelijkheden. De bals gingen door in de troonzaal. In de tijd van Prosper Claeys (omstreeks 1900) fungeerde die zaal als archiefdepot.

Sint-Jorisgilde op Ekkergerm

De kruisbooggilde van Sint-Joris neemt een terrein in gebruik achter de herberg 'De Korenbloem' in de Ekkergermstraat. De gilde verhuisde in 1841 vandaar naar de Nieuwe Wandeling, eerst op een ruime locatie, daarna in een veel nederiger onderkomen. Daar stierf ze een zachte dood in 1886 om naderhand te herrijzen, maar zover was het omstreeks 1900 nog niet gekomen.

Opnieuw hongeroproer

In juni ontstaat er heftig tumult in verschillende stadswijken omwille van de duurte van het brood. Sommige in nood gedreven bakkers delen brood uit. Elders worden bakkerijen geplunderd. Enkele dagen later arriveren verschillende graanschepen in Gent. Ze waren opgevorderd door de bestendige deputatie van de Staten - Generaal.

Restauratie van de Lakenhalle

Het toen bestaande oude deel van de Lakenhalle wordt gerestaureerd. De halle was in 1425 -1445 gebouwd ter vervanging van een afgebrande houten voorganger. Toen konden echter slechts zowat twee derden van het originele plan verwezenlijkt worden. Het gebouw kreeg pas in 1903 het bijna vijf eeuwen

eerder geplande uitzicht en volume. De stenen halle fungeerde niet erg lang voor de lakennijverheid. In de jaren 1500 ging de productie van het wollaken, de fameuze draperie, bijna volledig ten onder. De Sint-Michiels schermergilde kon in 1613 zijn intrek nemen in het leegstaande gebouw. Enkele jaren geleden mocht deze gilde haar vierde eeuwfeest vieren, nog steeds in dezelfde locatie.

Veilingen in kloosters

Een veiling van een rijke collectie van oude en ‘moderne’ schilderijen greep plaats in de refter van het klooster van de ongeschoeide karmelieten in de Burgstraat. In de Hollandse tijd waren meerdere kloostergebouwen omgevormd tot verkoopzalen: geschoeide en ongeschoeide karmelieten, dominicanen, zwarte zusters, etc.

Opera: zwaar werk

Première van ‘Karel de Stoute of het beleg van Nancy’ van een zekere Guilbert de Pixérecourt. Kosten noch moeite werden gespaard: nieuwe decors, tweegevechten en ‘veldslagen’ tussen groepen, aanvallen, beleg, militaire inundaties, vernieling tot zelfs in brand steken van het huis van de gouverneur, enz., enz.

‘Voor de armen’ in iedere staminee

De gemeenteraad decreteert dat elke café (estaminet, staminee in die tijd) een ‘offerblok’ moet plaatsen om giften voor de behoeftige mensen in te werpen.

1818

Laatste houten huisgevel op de Korenmarkt

Afbraak van het laatste houten huis (gevel) op de Korenmarkt. Dat vormde de hoek met het aan de zijde van de markt later (in 1858) gesupprimeerde Schuddeveestegje (nog zichtbaar aan de Graslei).

Schilderen van huisgevels: liefst uniform wit of daaromtrent

Een verordening gebiedt het eenvormig schilderen van de huisgevels. Enkel kleuren goedgekeurd door de gemeente zijn toegelaten. Elkeen die wil gaan schilderen moet een monster van de te gebruiken verf voorleggen: ‘op het bureel der publieke werken op het stadhuis, alwaar geen donker of duister kleur zal worden aangenomen.’ In die tijd werd de mode van witte (of min of meer witte) gevels dus een verplichting. Die trend was al in de tweede helft van de jaren 1700 ingezet. Aanleiding (of excuus) voor die maatregel was het schilderwerk aan een gevel op de Groentemarkt waarvan elke verdieping een

andere kleur had.

In de Waux Hall aan de Coupure

Eerste optreden van de beroemde ruitergroep van ritmeester Erasmus. Deze geboren Gentenaar kreeg de bijnaam Blondin omwille van zijn weelderige blonde haardos. Het ruitersfeest vond plaats op het terrein van de Waux - Hall (Vauxhall). Die 'hal' werd in 1782 opgericht in de westelijke hoek van de Coupure bij de Hospitaalstraat (rue des Hospices) en verdween kort na 1830. Men gaf er bals en feesten die gefrequentieerd werden door 'la bonne société de la ville'. Over die weinig gekende Gentse Waux – Hall meer in GT jaargang 2016.

Oude kleren op de Vrijdagmarkt

In 1801 verscheen een gemeentereglement dat een markt voor oude kleren (friperies) regelde op de Vrijdagmarkt. Die werd op dinsdagmorgen gehouden van vijf tot zeven uur in de zomer en van zeven tot negen in de winter. De markt mocht slechts twee uur duren, maar hij breidde uit tot een echte wekelijkse markt met stalletjes, etc. Een nieuwe verordening stelde daar in 1818 een einde aan. Wellicht was dat een voorloper van de prondelmarkt bij Sint-Jacobs. De oudekleerkopers handelden vanouds ook in allerlei tweedehands spullen.

Nog 38 houten gevels in 1818

In dat jaar verdween de laatste houten gevel uit de Mageleinstraat. Het betrof een van de eerste huizen links komende van het Belfort. Claeys die meerdere dergelijke afbraken vermeldt, voegt er aan toe dat Gent in 1818 nog 38 houten gevels telde. In zijn tijd (omstreeks 1900) was enkel nog de achtergevel van één huis aan de Breidelstraat in hout, dezelfde die daar nu nog steeds te zien is. Ter verduidelijking: de term 'houten huizen' in de stad slaat enkel op de voorgevels. De gemene muren die plaats boden aan vuurhaarden, waren stenen constructies. Het zijn meestal de oudste bewaard gebleven onderdelen van rijhuizen in de middeleeuwse stad. Claeys noteert accuraat: ' la dernière maison à façade en bois'.

Bedevaart naar 't Putje in Sint- Denijs

De bedevaarten tijdens de novene (negendaagse bidweek ter verkrijging van een hemelse gunst, een genezing, bv.) in juni naar 't Putje op Maalte worden terug ingevoerd. Ze waren in 1809 voor de zoveelste keer opgeheven vanwege een dispuut over de inkomsten tussen de parochiekerk van Sint-Pieters in Gent en de kerk van Sint-Denijs-Westrem, zo noteert Claeys, lichtjes malici-

eus antiklerikaal. Op de zondag en de maandag van die week zag het tussen de Kortrijks Poort en Maalte zwart van het volk, te voet, in koetsen en koetsjes of te paard op weg naar de mirakelkapel ... en naar de talrijke ‘estaminets et guingettes’ in die buurt (zie daarover in *Van Mensen en Dingen*, 2011 nr. 1-2).

De stad krijgt zijn sleutels terug

De regering van de in Gent goed bekende Louis XVIII bezorgt de vier symbolische sleutels, aan de stad terug; Deze zilveren pronkstukken, waarvan twee verguld, waren door de Fransen in 1702 buitgemaakt bij een ‘bezoekje’ aan onze stad van het leger van zijn voorganger Louis XIV.

1919

Een orgel voor een peristylum

De stad beslist het overbodig geworden orgel van de als bibliotheek ingerichte kapel van Baudelo te verkopen. De opbrengst daarvan moet gebruikt worden om het in classicistische stijl ontworpen peristylum (nu nog bestaande voorbouw met kolommen) te helpen bekostigen. Claeys is niet akkoord met de mening van het stadsbestuur dat de bestaande bibliotheek- (kapel-) ingang niet past bij de waardigheid van de instelling. Hij vindt de nieuwbouw geen ‘embellissement’ voor de stad, zoals de standaarduitdrukking luidde. Twee maanden later verhuist het instrument, een product van de orgelbouwers Van Peteghem, naar de Grote Kerk van Vlaardingen, waar het nog steeds kan beluisterd worden.

Polyglotte vertaler

Een Franstalige aankondiging in het Journal de Gand meldt dat de ‘gepatenteerde’ (officieel toegelaten) en (voor de rechtbank) beëdigde vertaler Monnié vertaalt uit of naar het Nederlands (‘Hollandais’). De man beheerst blijkbaar niet enkel de buurtalen, maar ook het Zweeds, Deens, Russisch, Turks, Latijn, Italiaans, Spaans, Portugees, etc. Hij onderwijst die ook aan handelaars en aan gevorderden. Hij biedt zijn integere eruditie aan ten behoeve van mensen van elke leeftijd en sexe.

Protestants kerkhof buiten de Brugse Poort

De gemeenteraad keurt een schepenbesluit goed dat de aanleg voorziet van een kerkhof buiten de Brugse Poort voor de protestantse gemeente. Die moet daarvoor een geringe tegemoetkoming betalen en voorzien in de onkosten.

Kermissen floreren

De traditionele parochiekermissen floreerden vooral in de Hollandse Tijd buitengewoon. Allerlei vermakelijkheden werden aangeboden, maar vooral de bals blonken uit: 'geene kermis zonder speelman'. In een annonce in het Journal de Gand kon je lezen dat een 'amateur de la danse et ami de la joie', met toelating van de overheid, voor de afsluiting van het seizoen samen met zijn medegezellen op de kermis van Sint-Jacobs een 'aimable société' wil verzamelen en vergasten in het 'Metershuis' op de 'Lakenmarkt' (het Lakenmetershuis op de Vrijdagmarkt). Zie ook elders in dit tijdschrift over de kermissen in die tijd.

OPROEP

We zijn op zoek naar extra exemplaren van het eerste nummertje van onze vorige jaargang 2015. Lezers die het tijdschrift niet blijvend houden, kunnen ons flink helpen door hun exemplaar op te sturen (3 gewone postzegels) naar Goudstraat 12, in de bus te stoppen of binnen te brengen (Goudstraat 12, of Clarissenstraat 14, of E. van Arenbergstraat 46, Begijnhof, Sint-Amandberg).

BOUWAANVRAGEN ALS SPIEGELS VAN HET DAGELIJKS LEVEN IN GENT TIJDENS DE VROEGMODERNE PERIODE (1671 - 1795)

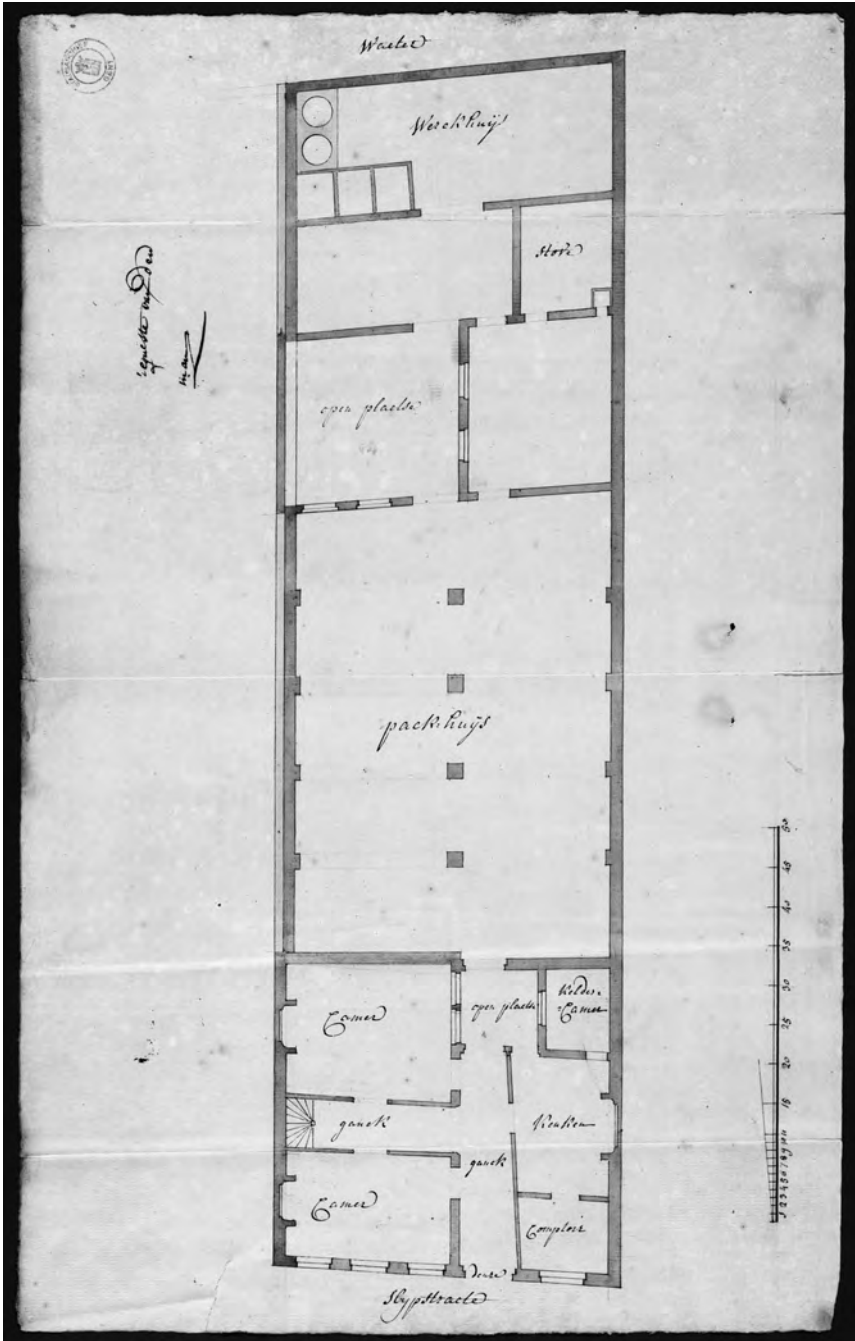
Tim De Doncker

Het Gentse stadsarchief herbergt een prachtige collectie van meer dan zesduizend bouwaanvragen of -vergunningen uit de periode 1671-1795 (1). Deze verzoekschriften werden opgesteld wanneer een bouwheer een verbouwing of een nieuwbouw wenste uit te voeren. Het document werd voorgelegd aan de schepenen van de keure, die al dan niet hun akkoord gaven aan de bouwactiviteiten na inspectie ter plaatse door bekwaam stadspersoneel. Op die manier trachtte het stedelijke bestuur controle te houden over de veiligheid in en het veranderende uitzicht van de stad (2).

De waarde van deze rekwesten voor het bouwhistorisch onderzoek in Gent kan moeilijk overschat worden. Op basis van dit bronnenmateriaal werd bijvoorbeeld het profiel van de vroegmoderne Gentse bouwheer verfijnd en kregen we inzicht in het uitzicht van de vroegmoderne stad, aangezien het verzoekschrift vaak vergezeld werd door een *modelle* of bouwtekening, meestal enkel van de voorgevel (3).

Deze bouwaanvragen zijn echter meer dan getuigenissen over het stenen en soms houten verleden van de stad. Aan de hand van enkele voorbeelden zal in deze bijdrage aangetoond worden dat de mogelijkheden van deze bron veel uitgebreider zijn dan de huidige toepassingen laten vermoeden. Via de bouwaanvragen kunnen aspecten van de dagelijkse realiteit die anders moeilijk of niet boven water komen, toch in beeld worden gebracht. Dit artikel heeft dan ook tot bijkomend doel een aanzet te geven tot de integratie van bouwaanvragen in andere domeinen van de geschiedenis.

In 1758 bijvoorbeeld dienden Pieter Montaine en Anthone Casier, respectievelijk deken en baljuw van de gebuurte gevormd door de Schepenhuisstraat of *Saysteghe*, een verzoek in bij de schepenen van de keure. Zij voerden aan dat van oudsher in de gebuurte een *beelt van de alderheijlighste maget ende moeder godts maria* te bezichtigen valt. Aangezien de plaats waar het beeld opgesteld stond volledig rot en bedorven was, wenste het gebuurtebestuur in een

Een zeldzaam grondplan bij de bouwaanvraag uit 1767 van Guillaume Poelman voor zijn suikerraffinaderij in de Sleepstraat (Stadsarchief Gent, Oud archief, reeks 535, nr. 304, bundel 68).

beter onderkomen te voorzien. Minstens even interessant is de toevoeging van de bestuurders dat het beeld *met groote devotie wordt besoght*, waardoor we een inkiijk krijgen in het religieuze leven in de openbare ruimte (4).

Eveneens op economisch vlak bevatten de bouwaanvragen soms onverwachte informatie. Een interessante casus is bijvoorbeeld de vraag van Guillaume Poelman uit 1767 voor de oprichting van een suikerraffinaderij in de Sleepstraat. Niet alleen verwerven we informatie over waar hij de stiel geleerd heeft: Poelman vermeldt dat hij jarenlang *daeghelijckx gheoeffent ende ghe-exerceert heeft* in de suikerraffinaderij van Joannes vander Meersch, tevens geeft hij te kennen dat hij met dit doel voor ogen een oude huidenvetterij heeft gekocht. Verder somt Poelman de producten op die hij aan de man wil brengen (kandijnsuiker, meelsuiker en siroop). Tot slot licht hij ons ook nog uitgebreid in over de omstandigheden binnen de sector. Zo vraagt Poelman dezelfde vrijstellingen van stadsrechten zoals zijn collega's Joannes vander Meersch en Willem en Joannes de Beer genieten en wijdt hij uit over het doel van zijn plannen. Zijn fabriek, zo meldt hij, heeft geenszins de bedoeling de andere raffinaderijen te beconcurreren. Integendeel zelfs, de huidige fabrieken kunnen niet beantwoorden aan de grote vraag, waardoor dagelijks in grote hoeveelheden geraffineerde suiker vanuit Holland en tal van steden wordt geïmporteerd. Poelman ziet zijn project dan ook als de ideale oplossing om niet langer afhankelijk te zijn van ingevoerde suiker (5). Tal van deze - soms ietwat gekleurde - toelichtingen zijn niet zomaar uit ander bronnenmateriaal te lichten.

Een laatste voorbeeld toont aan dat bouwaanvragen ook een steentje kunnen bijdragen aan de ecologische geschiedenis. In 1771 verzoekt meester-metsers Henricus Bertrant toestemming om een open plein gelegen in Pekelharing langs de rivier (de Houtlei) te bebouwen. Op het terrein van zo'n 40m lang en 10m breed verlangt hij vier afzonderlijke huisjes op te richten. Daarnaast plant hij in het midden van het terrein een pakhuis en langsheen het water een kaai-muur op te trekken. Belangrijker dan de argumentatie om goedkeuring te ontvangen voor zijn bouwproject (de breedte van Pekelharing zal niet wijzigen en de werkzaamheden zullen bijdragen aan de verfraaiing van de stad) is echter een korte passage over het gebruik van de ruimte waar Bertrant wil bouwen. Op die plek, zo stelt hij, wordt dagelijks *onreijnigheijt* gedumpt, waardoor de rivier sterk wordt vervuild (6). In deze bouwaanvraag is met andere woorden sprake van een openbare vuilnisbelt, wat veelbetekenend is voor de leefomstandigheden binnen de stad.

De bouwaanvragen bevatten ongetwijfeld een gekleurd discours, aangezien het om documenten gaat waarin mensen de vraag stellen om iets te bekomen. Toch tonen bovenstaande voorbeelden aan dat dit bronnenmateriaal niet louter bijdraagt tot het in kaart brengen van het architecturale verleden van de stad. Andere terreinen van het geschiedkundig onderzoek zoals ecologie, economie en religie kunnen eveneens baat hebben bij het analyseren van deze rekwesten. Op die manier helpen de bouwaanvragen bij het vormen van een beeld over hoe we ons het leven in Gent in de vroegmoderne periode moeten voorstellen (7).

Noten

- 1 Stadsarchief Gent (SAG), Oud Archief (OA), Reeks 535 en 535bis.
- 2 Over deze oude bouwvergunningen, zie onder meer: Charles, L., Everaert, G., Laleman, M. C., Lievois, D. (2001), *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*, Gent, p. 94-97; Decavele, J. (1978), Private gevelarchitectuur: Gent 17de-18de eeuw. Bronnen voor de studie. In: *Stadsarcheologie*, jg. 2 nr. 1, p. 2-11; Decavele, J. (1994), Bronnen voor bouwhistorisch onderzoek in Gent. In: Charles, L., Debryne, R. K., Decavele, J., Everaert, G., Laleman, M. C., Lievois, D., Vanden Bilcke, R., *Huizenonderzoek in Gent. Een handleiding*, Gent, p. 99-102.
- 3 Zie onder meer: Dambruyne, J. (1992), De private bouwconjunctuur. In: Dambruyne, J., Bral, G. J., Rambaut, A., Laporte, D. (eds.), *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling van 1913*, Tielt, (in het bijzonder p. 31-33); Decavele, J., Capiteyn, A., Van Coile, C., Vandeleene, C., Vanderlinden, H. (1984), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Gent (in het bijzonder p. 51-114); Van Nieuwenhuyze, K. (1999), De “modelle” of geveltekening bij de 18de-eeuwse bouwaanvragen te Gent, Katholieke Universiteit Leuven, Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling, Leuven, 2 vol.
- 4 SAG, OA, Reeks 535, nr. 270-5 en 270-8.
- 5 SAG, OA, Reeks 535, nr. 304-68.
- 6 SAG, OA, Reeks 535, nr. 230-3.
- 7 De bouwtekeningen zijn raadpleegbaar via de beeldbank van de Stad Gent, zie: <http://beeldbank.gent.be/> (selecteer “Collecties” en kies vervolgens “Bouwtekeningen Gent, 1580-1797”). De tekst van de bouwaanvraag kan worden opgevraagd in de leeszaal van het Stadsarchief Gent (Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge).

GENTSE KELDERCAFÉS

Luc Devriese

Hier en daar kan je er nog in neerdalen, iets bestellen en gezellig samen zitten, maar ooit waren er veel meer in het Gentse stadscentrum: drankgelegenheden in kelders. In straten zoals de Hoogpoort verhuurden nogal wat eigenaars de oude kelders onder hun ‘stenen’ en andere oude huizen als café, soms dancing (maar dan vooral voor slows op één enkele tegel). Voorwaarde allicht was dat huizen relatief hoog gelegen waren en de kelders niet onder water kwamen in het natte seizoen. Dat beperkte het verspreidingsgebied van dergelijke gelegenheden aanzienlijk. Toch kon je ze ook vinden aan de rivieren, waar ze ingebouwd werden in verhoogde kaaistraten die min of meer als dijken fungeerden voor de handelshuizen er naast: aan de Gras- en Korenlei, aan de Kuiperskaai ...

Voor hun ‘carrière’ in de horeca begon, waren ze vooral in gebruik als stapelruimten. Ze konden oorspronkelijk zelfs de gelijkvloerse verdieping uitgemakt hebben, die zelf niet zelden trouwens ook vooral dienstig was als stapel-, winkel- en werkruimte. Pas later kwamen ze ondergronds of half ondergronds te liggen doordat de stad aanzienlijk opgehoogd werd. We spreken dan eigenlijk verkeerdelijk van ‘kelders’. Voor grondiger studie en bespreking daarvan verwijzen we naar het werk van Laleman en Raveschot: *Inleiding tot de studie van de woonhuizen in Gent. Periode 1100 – 1300. De kelders* (1991) en de vele vervolpublicaties en vondstmeldingen rond dit thema in de vroegere en in de lopende reeks van *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*.

Ondergrondse cafépraat

In dit korte stukje houden we het minder ernstig en we beperken ons tot de keldercafés in de jaren 1820, de ‘staminees’ zoals men toen zei. Het waren er, zoals gezegd, veel. Voor buitenstaanders viel dat op. We lezen er over in de Nieuwen koddigen Almanach of Aenwyzer der Gendsche Estamineen, gevende een Estaminee per Dag voor 1822. De onbekende samensteller van dit boekje voert een Gentenaar en een Bruggeling ten tonele die aan het stoefen zijn over het bier en de drankgelegenheden in hun stad. Beter dan wat ook

illustreert dit het belang van dit fenomeen voor Gent.

‘Den Gentenaere (G):’... blyft hier een jaer en ge gaet alle daege naer nen anderen staminé, en keert tons weere naer Brugge, ge zult eulder tons kennen zeggen dadde in de Gendsche staminés geweest het.’

Den Bruggeling (B): “Wad zoujeme dri honderd en in de zestig stamminéen kunnen toogen?”

G: “Kammeraedze, kzal uy daer leen, haes-ge my toes in ider dieder meer zyn, wilt trekteeren mé en litterke.”

B.: “Jamor g’het daer zeker jounder kelders in gerekent; en ‘k zou ton moeten toe Brugge zeggen dannik zes maenden ip staminé geweest ben boven d’eerde en zes maenden onder d’eerde.”

G: “Es da praet, ghet hier gedorre kelders lyk peleyzen, Bruggelynck, die hondert pont ’s jaers in pachte kosten, g’en zoet my niet veel huizen in Brugge keunen toogen die zoo veel opbrengen.”

B: “Tog ken zin nie geweune van me gald onder d’eerde te verteeren; ons herbergen zin ol in huizen en osje wilt jen onderaerdsche herbergen dor laeten, ‘k zol ton begunnen van ons fraeye stamminéen tegen de jounder ip af te rekenen (...)”

Het woord staminee

Het past hier wel iets over het wel nog gekende, maar nu niet meer gebruikte woord staminé of staminee (Belgisch en Picardisch Frans: estaminet). In de jaren 1800 en de eerste helft van de vorige eeuw was dat algemeen. Fantasierolle woorduitleggingen die het in het Spaans en onze Spaanse tijd zoeken, moet je niet geloven. Dat dit zou afgeleid zijn van ‘Esta (una) minetta’ (zit er hier een meisje) is een verhaaltje dat onder andere door Louis Paul Boon gepropageerd werd in een krantenstukje dat in de jaren zestig in de *Vooruit* verscheen. De term is uit het Waals in het Vlaams verzeild geraakt, maar is van het Germaanse woord ‘stam’ afgeleid. In Waalse dialecten is dat ‘estamon’ of ‘stamon’. Vermoedelijk duidt het op de paal waaraan de kroegloper zijn rijdier kon vastbinden. Dat zit niet enkel in het ‘ouderwetse’ staminee. Je vindt het ook in ons stamcafé, stamgast, stamtafel, in het Duits Stammtisch (Debrandere, F. 2005, *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams Etymologisch Woordenboek*, Veen, Amsterdam, p.381).

Bij de illustraties

In een recent GT nummertje (2015 nr. 4-5, p. 288) zagen we al een fraai exemplaar geïllustreerd: De ‘White Cat’ aan het Drongenhof in de Patersholwijk. Deze dancing zit in een 16de-eeuwse kelder, ooit de stapelplaats van de wijnhandelaar Cornelis Mispreuve onder zijn in 1712 bovengronds heropgebouwd huis. In deze aflevering nog enkele keldercafés in de Hoogpoort (huisnummers 31, 48 en 57; foto’s 2015). Niet zelden kan je ook van een snelle, maar

daarom niet minder lekkere hap genieten.

Minder bekende of verdwenen locaties in Gent

VIER ONDERSTATIONS ELEKTRICITEIT:

Bomastraat, hoek Jan van Stopenberghestraat-Schuurkensstraat, Kattenberg en Gebroeders De Smetstraat - Kwakkelstraat

Daniël Van Ryssel

In 1903 richtten twee privémaatschappijen, de AEG en de Union Electrique in Gent in de Bomastraat een elektrische centrale op die zou uitgebaat worden 'in regie' met de Stad Gent. Daaraan dienden onderstations te worden verbonden die de elektriciteit verder moesten transporteren en omvormen voor industrieel en huishoudelijk gebruik. Het eerste onderstation werd in 1911 op de Kattenberg opgericht. Wegens de sterke vraag naar elektriciteit moesten in de jaren 1930 nog tientallen nieuwe stations worden opgericht.

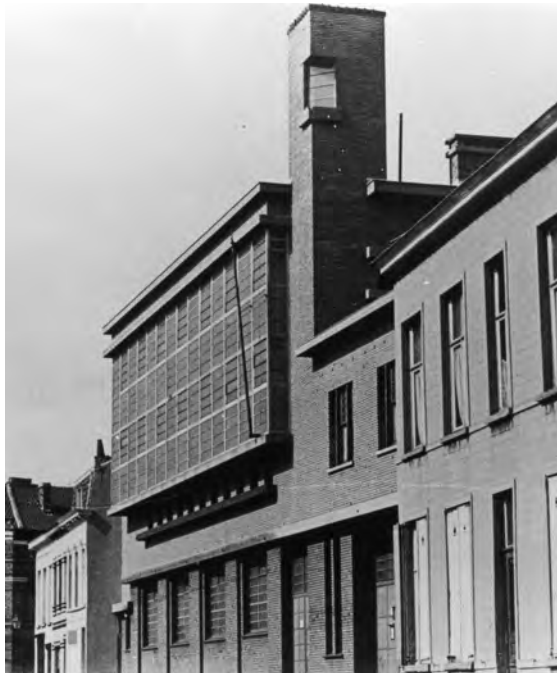
In de jaren 1930 werd Jan De Bondt (Gent 1888-1969) als vooruitstrevend architect gevraagd onderstations en burelencomplexen voor de Gentse elektriciteitsmaatschappij te ontwerpen. Hij kwam tot een persoonlijke vermenging van verschillende invloeden uit de periode van het interbellum.

De Bondt was leerling aan de Gentse Academie en liep stage bij architect Oscar Van de Voorde. In 1921 was hij laureaat van de Prijs van Rome voor architectuur en kon hij op studiereis in het buitenland trekken. Na wereldoorlog I werkte hij mee aan de wederopbouw van de Westhoek. Zijn eerste opdracht als zelfstandig architect was de zaal Tijn Uilenspiegel in de Korte Kruisstraat te Gent. In de periode 1925-1930 werkte hij o.a. voor de Handelsbank, de familie Verbreyt te Sint-Niklaas en later voor de Gentse Elektriciteitsmaatschappij. Hij was ook betrokken bij de wereldtentoonstellingen van Brussel in 1935 en van Parijs in 1937. Vanaf 1925 gaf Jan De Bondt les aan de Gentse Academie, waarvan hij in 1939 directeur werd. Dat hij tijdens W.O. II in die functie werkzaam bleef, werd hem na de oorlog erg kwalijk genomen. Enkele jaren voor zijn dood heeft hij alle originele plannen en tekeningen verbrand.

Elektriciteit fascineerde reeds vanaf haar uitvinding en werd symbool van moderne techniek. De elektriciteitsfirma's leefden in dezelfde geest en wilden dat beeld ook openbaar maken. Zij waren een van de eerste bedrijven die de architectuur van hun bedrijven niet enkel functioneel, maar als een belangrijk

Afb. 1. Bomastraat (foto 2015)

Afb. 2. Kattenberg (fotoverzameling DSMG, jaartal onbekend, Begijnhof, Sint-Amansberg)

propagandamiddel opvatten. Men deed dan ook beroep op een vooruitstrevend architect als Jan De Bondt om dat te realiseren..

Het onderstation aan de Bomastraat 33 maakte deel uit van een groter geheel dat in 1930- 1935 opgericht werd en dat bestond uit kantoren, technische ruimten en woningen voor de bestuurders. De woningen werden in 1992 gesloopt, de andere ruimten werden verbouwd of veranderden van functie. Alleen het onderstation bleef vrij gaaf bewaard. Het heeft een L-vormige plattegrond, twee bouwlagen en een plat dak.

Het naar ontwerp van De Bondt gebouwde station op de Kattenberg dateert van 1931 en was tot 1972 geflankeerd door woningen. De begane grond fungeerde als onderbouw, de verdieping had een uitspringende gordijngevel. De hoektoren werd oorspronkelijk bekroond met een achthoekige glazen lichtbakken. De vloer van de verdieping heeft glazen tegels zodat de transparantie van het interieur verhoogd wordt.

Het onderstation op de hoek van de Jan Van Stopenberghestraat 5 en de Schuurkensstraat werd ontworpen in 1932. Het gebouw bestond uit het eigenlijke onderstation, een betaaldienst, kantoren en een woning voor de meestergast. Op de grote beglaasde eerste verdieping rust een achteruitspringende tweede verdieping met doorlopend balkon. Tijdens de werken werd een derde verdieping toegevoegd, een herhaling van de eerste verdieping met glaswand. Glastegels in de vloer. De over de hele hoogte afgeronde hoek bevat het toegangsportaal.

Het onderstation in de Kwakkelstraat (nr. 41) is enkel vanaf de Gebroeders De Smetstraat goed te zien. Het gebouw werd in 1934 opgericht op de plaats van het voormalig kerkhof aan de Brugse Poort. Het forse gesloten blok is opgebouwd uit donkere baksteen. Het bestaat uit verschillende verspringende vleugels. Aan één zijde verheft zich een hoogbouw met aan de achterzijde een lager kubusvormig blok met beglaasd gevelfront. Het sinds enkele jaren zwaar gehavende geheel wacht op restauratie en herbestemming.

In 2005 werden de vier gebouwen samen met een elektriciteitskabine aan de Meulesteedsesteenweg, vermoedelijk eveneens naar ontwerp van De Bondt, omwille van hun historische en industrieel-archeologische waarde beschermd.

Literatuur

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Stad Gent. Delen 4n, 1979.

Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium. *Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 2005*, p. 216..

Afb. 3. Hoek Jan van Stopenberghe – Schuurkensstraat (foto 2015)

Afb. 4. Kwakkelstraat, zijde naar de Gebroeders De Smetstraat, laagbouw gedeelte (foto 2015).

JUFFROUW ‘ZANG - DE - LES’ MUSICEERT EN VERTELT

Marie –Jeanne De Smet

Kalfskop en ‘huuflakke veur de wieskes’

Na mijn zanglessen in het weeshuis trok ik meestal naar de directrice om verslag uit te brengen. Op zekere dag begroette ze me met de vraag “Kunt gij ‘huuflakke’ (hoofdvlies, ‘kop’) maken?”, waarop ik direct “nee” antwoordde. “Kan uw mama huuflakke maken?” Ik had haar dat nooit zien doen en veronderstelde dat ze dat niet kon. Ik vroeg wat er aan de hand was. ’s Morgens was de portierster komen melden dat er nen agent was voor Jw. bestuurster. Die dacht direct dat er een of andere kwekeling iets uitgespookt had, maar neen, de agent zei “Iefer de bestuurster, m’hen hier iets veur de kinders”: een grote zak waarin tot verbazing van de juffrouw een kalfskop zat “Ja” zei de agent “m’hen hem gevonden in den abattoir. Hij was daar blijven liggen en m’hen gezeid ’t es veur de wieskes.”

Na de dankbetuigingen aan de agent zat de directrice met een probleem: elke gift moest ingeschreven worden en, als het kon gebruikt worden. De toezichtster op de keuken was juist een paar weken met vakantie en Irma, de meid, moest haar dus vervangen. Die was vriendelijk en behulpzaam, maar niet van de allerslimste. Zij zou moeten instaan voor de fabricage van ‘huuflakke’. De directrice belde haar moeder op met de vraag of ze naar Gent kon komen om dat in orde te stellen. Dat was echter onmogelijk. Ze zou het recept doorgeven en ze vroeg meteen “Zitten de ogen er nog in?” – “Weet ik niet” – “Eerst gaan kijken en z’er uit halen!” (Ze waren er gelukkig uit ...). Dan zoveel van dit en van dat, en zoveel water, en zolang of zolang koken. Kortom, de hele rimram. Alles zou aan Irma een paar keren uitgelegd worden ... op hoop van zegen! De week daarop wou ik toch eens informeren hoe de operatie gelukt was. “Hoe is’t geweest met de huuflakke?” – “Huuflakke? ’t is Irma gelukt, hoe, weet ik niet, er ‘huufsoepe’ van te maken,” was het antwoord van de directrice.

Ter attentie van Irma of haar mogelijke navolgers geven we hieronder twee recepten uit het kookboek van Cauderlier (red.)

Zieding van eenen heelen kalfskop

Neem een kalfskop zoals de slachter denzelven van het lijf van het dier

afscheidt, dit is met huid en haar. ... Als men een heelen kalfskop wil opdienen brengt men eerst een grote snêe toe onder het kaaksbeen, in dezelfde richting als de tong. Dit is noodzakelijk, opdat den kop, onder het koken, niet zou scheuren.

Alvorens te zieden (koken), laat ge den kop gedurende 5 à 6 uren in koud water weken, om al de bloedende deelen te reinigen. Als den kop behoorlijk gezuiverd en deszelfs vleesch zeer wit is, leg denzelfen in den ketel, met de ooren neêrwaarts en de muil omhoog, zodat het dik deel heeter zou worden als het dun gedeelte. Giet er enig water over; opdat de heele kop zou bevochtigd zijn. Doe er zout, thijmis, laurier, twee ajuinen en twee gesneden wortelen in.

Als de kalfskop een uur gekookt heeft, hef dien een weinig op en overtuig u of het haar gemakkelijk uitvalt. In dit geval neemt gij den ketel van het vuur, en een half uur nadien neemt gij den kop er uit en besproei dien met koud water; ter plaats waar gij begint het haar uit te trekken. Als den kop heel wit is, reinig het inwendige der ooren bij middel van den steel eener vork. Snijd lichtelijk de wimpers van de oogen en het vet van den muil. Is de kop niet genoeg gekookt, leg dien weder in zijn sap en laat denzelfen voortkoken op een stil vuur.

Schik het zoo, dat de kop een uur voor de opdiening genoeg (gekookt) zij, opdat dezelve tijd zou hebben om behoorlijk te koelen in zijn sap. Indien men den kop ziedend uit zijn sap nam, weldra zou dezelve droogen en een onaangenaam zicht krijgen.

Dien den kop met peterselie in de ooren op, en eene Hollandsche saus afzonderlijk.

Uit *Het Spaarzame keukenboek van Cauderlier*, Ad. Hoste, Gent, 5de druk 1877, p. 152-153 (lichtjes bewerkt). Een identiek recept verscheen in 1930 in de laatste druk van dit succesvolle werk. De afbeelding toont een geprepareerde kalfskop midden een ensemble vleeswaren (Atelier Pieter Aertsen, Amsterdam 1508 - 1578, detail uit 'De Vleesstal').

Hoofvleesch of zultkaas (Tête pressée ou fromage de cochon)

Zoiets klaarmaken als hierboven beschreven, thuis in de keuken een kalfskop met haar en al in de pot steken, niemand zal zich daaraan nog wagen. Maar wat te denken van de preparatie van de huuf lakke van varkenskop zoals opgegeven in hetzelfde Cauderlier kookboek (ed. 1930).

Neem een versen halve varkenskop, kap hem in twee of drie delen, en leg hem in koud water om hem te wassen. Giet vier liters water in enen goed vertinden kookketel; voeg erbij een weinig tijm, laurierbladen, 3 kruidnagels, een klauwke look en een voldoende hoeveelheid zout.

Als het water kookt, leg er de stukken varkenskop in, derwijze dat ze door het vocht overdoken zijn. Dek den ketel en laat het vlees op een zacht vuur koken gedurende een uur of vijf kwartieren, volgens den ouderdom van het varken. Als het wel, maar niet te veel genoeg is, neem het deksel van den ketel af, zet dezen van het vuur om de stukken varkenskop bijna koud te laten worden. Dan neemt ge het vlees eruit; doe er zorgvuldig de benen uit.

Ontmaak de tong van het wit vel dat ze omringt en hak alles grof ondereen met een goeden snuif zwarten peper en zooveel zout als gij nodig acht. Leg dan haksel in een blikken of vertinden koperen vorm. 's Anderdaags doopt gij den vorm in warm water om het vlees los te maken en gij zult lekker kookvlees hebben. In het kooksel laat gij de varkenspoten koken; daarna zult gij u ervan bedienen om gelei te maken. Om ze te maken en te klaren, moet je een ketel gebruiken die vers vertind is, zo niet zou het kooksel een donkerbruine kleur verkrijgen en zou het een smaak van koper hebben, die, alhoewel niet heel sterk, niettemin zeer ongezond is.

VERSCHENEN

Geloven in Gent. Plaatsen van het religieuze verleden.

Drieëndertig sites getuigen in Gent van de geloofspraktijk van de Gentenaars. Het gaat om kerken en abdijen maar ook om privéplaatsen van katholieke cultuur, zoals krantenredacties, gildehuizen, heilige grotten, kastelen, wijken, ziekenhuizen, hotels en markante particuliere woningen. Alle getuigen ze van wat het geloof in de stad tot stand heeft gebracht. Gebouwen als trofeeën, relictten als symbolen, plekken als littekens. De lectuur van deze plekken van het religieuze verleden is echter vervaagd onder invloed van de secularisering van de samenleving. In dit boek - een initiatief van prof. dr. em. Marcel Storme - worden ze omkleed met nieuwe fotografie en voorzien van historische essays geschreven door een equipe auteurs omkaderd en begeleid door de Vakgroep Geschiedenis van de Universiteit Gent.

Het boek wordt uitgegeven door Academia Press, telt 304 pagina's en kost € 34,99. (ISBN 978 90 382 2542 5) (www.academiapress.be)

Tussen burgerpak en blauwkiel. Sociaal-liberalen te Gent, 1789-1914

Em. prof. Guy Schrans schreef een zeer lezenswaardig werk dat opheldering brengt over het vaak verkeerd begrepen liberalisme. In de 19de eeuw was het liberalisme een progressieve en optimistische beweging. Een vooruitstrevende doctrine die uitgaande van de Verlichtingsidealen opkwam voor de vrijheid en zelfbeschikking van alle mensen. Een maakbare samenleving waarin ook de ontvoogding en het welzijn van de arbeidersbevolking gerealiseerd zouden kunnen worden. De auteur doorloopt de 19de eeuw aan de hand van het Janusgezicht van het liberalisme, dat het resultaat was van het bestaan van twee vleugels binnen de liberale partij. Sociaal-radicalen versus economisch-dochtrinairen, zegge min of meer middenklasse versus hogere burgerij. Ondanks de vele sociale initiatieven domineerde nagenoeg de gehele 19de eeuw het doctrinaire liberalisme. In twintig hoofdstukken worden alle aspecten uitvoerig behandeld: het liberalisme van de eerste democraten, de liberale leerstellingen, arbeider zijn in Gent, arbeider zijn onder Willem I, kosteloos volks-onderwijs, sociaal-culturele verenigingen, de denktanks, liefdadigheid, liberale coöperatieven en ziekenfondsen, volksgezondheid, huisvesting, pensioenen, werkloosheid, liberale vakbond, algemeen stemrecht, dissidenten, schakeringen van blauw. De auteur vindt dat dit basiswerk bij ieder van ons in de bibliotheek dient te staan en u hoeft het niet geheel uitgelezen te hebben.

Daarom brengt de auteur in het 20ste hoofdstuk een “eindnoot voor de gehaaste lezer”. Enkele fundamentele vaststellingen uit het boek staan samen- gebald op een één-paginaspiekblad.

Het boek telt 300 pagina's en is te koop tegen € 25,00 (+ € 5 verzendkosten per boek) in het Liberaal Archief, Kramersplein 23, Gent. Abonnees van Ghendtsche Tydinghen kunnen het boek aankopen tegen de speciale prijs van € 20,00.

De Orpheus van Geo Verbanck

Naar aanleiding van de bruikleen van een levensgroot beeld van Orpheus, in 1948 gemaakt door de Gentse beeldhouwer Geo Verbanck, aan de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium, brengt de Stichting Geo Verbanck een kleine monografie uit over de verschillende Orpheusbeelden die Geo Verbanck ooit in zijn loopbaan maakte.

Het oudste beeld dateert van 1909 en maakte Verbanck tijdens de prestigieuze kunstwedstrijd, gekend als de Prijs van Rome. Daarmee werd hij tweede gerangschikt en kreeg hij een gouden eremedaille. Een verkleinde kopie ervan is te zien in het Gentse Museum voor Schone Kunsten. Andere uitbeeldingen van Orpheus door Geo Verbanck kan men zien in Lokeren, Brussel en Leuven. Van elke creatie schetst auteur Anthony Demey, die niet aan zijn proefstuk toe is, de gehele context en geeft hij een kunsthistorische duiding. Het boekje eindigt met een overzicht van de belangrijkste werken van Geo Verbanck in de Gentse stadskern. En voor anderstaligen is er ook een samenvatting in het Frans en in het Engels opgenomen. Prachtige, professioneel gemaakte foto's illustreren het geheel, dat stijlvol is vormgegeven door de Gentse firma Graffito, bekend om zijn uitgaven van kunstboeken.

De monografie De Orpheus van Geo Verbanck door Anthony Demey (A5-formaat, 64 pp.) kan voor slechts € 10,00 (+ verzendingskosten) worden besteld bij de Stichting Geo Verbanck (Max Temmermanlaan 34, 2920 Kalmthout; e-mail: autrique@glo.be). Een spotprijs voor dit waardevolle boekje! (www.geoverbanck.be)

LEZERS AAN HET WOORD

Marie-Jeanne Desmet bezorgt ons een correctie over de **Rasphuisbrug**. Aan haar bijdrage 'Ik stond voor de brug!' verschenen in GT 2015 nr. 3 voegde de redactie een zinnetje toe dat een verkeerde voorstelling van zaken kan geven: 'Voor een goed begrip; het voetgangersbrugje bij het Boerekot over de Coupure tussen de Theresianen - en de Ekkergermstraat bestond niet in die tijd' (in de jaren dertig). Dat is juist, maar er lag wel een andere brug, meer bepaald een draaibrug, compleet met brugwachter en al. Ze gaf recht op het prison uit. De jongedame die vanuit de 'Visitatie' school om haar handschoentjes gestuurd werd naar haar huis net over de brug, moest wachten als de die bij het terugkeren open gedraaid was. Over die brug, gebouwd in 1781 en vernield tijdens wereldoorlog II, zie M. Labyn in GT 1987 (jg. 16) nr. 6, p. 317-319.

Guy Beyaert geeft enkele interessante aanvullingen bij het artikel over de **Rodekerelsstraat**: Hij meent zich te herinneren dat men in de streek van Maldegem destijds (nu nog?) een pyjama een slaapkerel noemde. Ook in Parijs droegen sommige kinderen een 'rode kerel'. Daar bestaat namelijk een 'Marché - des - enfants - rouges' Die is gelegen in het 3de arrondissement , 39 rue de Bretagne. Zeker het bezoeken waard. Hoort bij de oudste markten van Parijs! Wellicht sinds de jaren 1600?

Rosa De Vriendt – Mores is, onder meer via familiebanden, goed op de hoogte van de geschiedenis van de **Désiré Fiévéstraat** met het huis De Baerdemaecker beschreven in GT 2015 nr. 6. Ze bezorgt ons volgende aanvullingen en correcties bij de uiterst beknopte beschrijving van deze straat in 'De Historische Persoonsnamen der Straten van Gent' (V. Fris, Gent, Volksdrukkerij, 1922, p. 49). De gemeenteraad besliste op 27 aug. 1857 deze straat Fiévéstraat te noemen. Die was niet door Désiré Fiévé aangelegd maar tien jaar eerder (1847) door diens vader Marcellin doorheen de familie - eigendom. In het begin van de jaren 1800 was Marcellin als timmerman vanuit Wevelgem naar Gent uitgeweken samen met een zuster en nog drie broers, waaronder Pierre, vader van de gekende Isidore Fiévé – Dutry. Met behulp van een lening kon Marcellin een stuk meers kopen op Nieuwland om een houtzagerij op te richten dicht bij de aanvoerhaven van hout. Hij maakte de plannen op voor de eerste stoomhoutzagerij in België. Ze werd gerealiseerd door Em. Van den Kerckhove, destijds gevestigd aan de Coupure, waar nu de Papegaaistraat ein-

digt. De nieuwe straat had dus eigenlijk naar de verdienstelijke initiatiefnemer Marcellin moeten heten, en niet naar diens erfgenaam Désiré. Meer over deze figuren en hun bedrijf in een UGent scriptie uit 1999 'Leven van Hout' (promotor G. Deneckere, voorlopig nog niet digitaal beschikbaar).

Verdere reacties van **Willy Rouquart** op het artikel over de **Voetweg en Overpoort** (GT 2015 nr. 2) verschijnen in dit nummer als aparte bijdragen.

VRAGEN BIJ 'T VLIAGERKE

Op Wikipedia, versie september 2015, lezen we

't Vliegerke is een Gents volkslied, in 1971 vereeuwigd door Walter De Buck. De melodie is dezelfde als in het lied 'Das war in Schöneberg, im Monat Mai' uit de operette 'Wie einst im Mai' van Walter Kollo (1913). De tekst werd vermoedelijk geschreven door Karel Waeri (Noot van de redactie. Dat kan niet: Karelke stierf in 1898). Andere bronnen schrijven de tekst toe aan Apollinaire Lienart, een Gentbrugs dichter/songwriter die veelvuldig gebruik maakte van gekende melodieën uit operettes om er nieuwe, volkse teksten op te schrijven. Het lied is uitgegroeid tot een traditional die onder meer door Gentse studentenclubs wordt gezongen op cantussen en door de supporters van AA Gent voor en tijdens de wedstrijd. De tekst is opgesteld in het Gents dialect en hieronder weergegeven. Aan de oppervlakte is het een loflied op het vliegeren, maar het is niet mis te verstaan als een metafoor voor ontluikende seksualiteit.

Ik ben nie al te zot van 't spel
Maar 'k vange gere musschen
Marblen en toppen kan ik wel
Maar daarin ben ik nie fel
'k Zie tegenwoordig overal
En ook al in mijn straatje
Jongens schuppen op nen bal
Maar 'k spele 't liefst van al

Mee mijne vlieger

En zijne steert
Hij goot omhoge
't Es 't ziene weert
'k Geve maar klauwe
Op mijn gemak
'k Heb nog drei bollekens
In mijne zak

Mietje van de koolmarchant
Een meiske uit mijn straatje
Keurde mijne cervolant
En z' had er 't handje van
Want zo rap alsof de wind
Was z' aan 't spele mee mijn klauwe
En ze riep 't es 't spele weert
Want hij hee ne goeie steert

Ja, mijne vlieger ...
'k Heb nog twee bollekens
In mijne zak.

't Seef liet zijne vlieger op
Van 't soepe, 't soepe, 't soepe
Maar hij stuikt op zijne kop
En muile dat hij trok
Zijn spankoorde was veel te kort
En met zijn 't sietse klauwe
En daarbij was zijne steert
Geen chique toebak weert

Maar mijne vlieger
'k heb nog een bolleke
In mijne zak

Laatst op het Sint-Denijsplein
Mijne vlieger was aan 't zweve
d' Er kwam een wijf, een groot venijn
En ze zei 'dat mag niet zijn'
Hij hangt te veel in mijne weg
Ze begost er an te sleure

En op een twee drei pardaf
De koorde schoot er af

Hij was goon vliegen
Al mee de wind
'k Stonde te schrieme
'k Was maar een kind
Mijne bol klauwe
Die ging ne gang
Dat zal 'k omtauwe
Mijn leven lank

Bron: <http://muzikum.eu/nl/123-262-3458/walter-de-buck/t-vliegerke-song-tekst.html#ixzz3OVzvUstK>

Beluister het origineel, opgenomen door Marlene Dietrich in 1964:
<http://www.youtube.com/watch?v=T930RZxoY4U>

Hieronder het refrein. Ter verduidelijking: Schöneberg is een stadsdeel in hartje Berlijn. 'so üblich' betekent: 'zo de gewoonte'.

Das war in Schöneberg

Das war in Schöneberg im Monat Mai
in kleines Mädchen war auch dabei.
Das hat den Buben oft und gern geküßt
wie das in Schöneberg so üblich ist.

De Duitse origine van het Gentse liedje bij uitstek werd ontdekt door Marc Van Hecke, destijds geluidsman op de Gentse Feesten bij Sint - Jacobs. Die had de Gentse versie nog gehoord in Ledeberg in de jaren vijftig. Dat vernemen we uit een artikel van Karel van Keymeulen in *De Gentenaar* dat nu 15 jaar leden verscheen (2 september 2000). Je kan het samen met nog een en ander bekijken op de website van de Gentsche Sosseteit.

Onze vraag aan de lezers: weet er iemand iets meer over de tekstschrijver, vermoedelijk uit Ledeberg, al of niet Apollinaire Lienart?

Met dank aan Frank Odberg en Eddy Levis